

A 26230

J. Reinfeldt
Kui loodeti...

Kuresaares 1914

A 26230

J. Reinfeldt.

Kui loodeti...

Nowell.

O. Säre-Myosotis.

X/V. 99.

Kuresaares 1914.
L. Liiv'i trüff ja kirjastus.

1. Wanad.

Ilus sügise õhtu augusti-kuu. Maa on hõlmikuse vihma järele veel niiske ja ka rohi näikse kui kewadisel wärskusel haljendawat. Taewas on selge, nagu oleks pikne teda tolmust puhtaks pühkinud ja wihm ära loputanud; tuuleõhk on pehme, kui siid, ja magus, kui rõõsk foor. Sinnud, iseäranis lõõksed, kes äripäewadel nagu kurwameelsuses lühikesti lõõritusi lastsid, keerutawad täna kõrgel, mehisel meelel suwe-wiisigi weeretades, nagu tahaksid nad lähenewat sügiset tagasi tõrjuda. Kuldnokad lendlewad mustade pilwedena mööda kõrre-põldusi; nende sadadest juudest kajaw laul kõlab kui elaw kõne, kui waidlemine kõrwu: pea kostab nende häälest nagu pillaw hirmutamine, siis tasane tülitsemine, edasi jälle nagu wõidu hõiskamine. Loomad karjamaal söowad agarasti rohku ja lasewad mitmehääliselt muusikat kaugele kõlada; ettewaatlik wares istub ruffi nabra otjas ja maitseb magusat. Kõik on usinasti ametis. Minult

inimesi, neid looduse jõudude suuremaid sünnitusi
 wõdi jumalatest seatud ilmalitisejaid, pole näha.
 Mis nad siis teewad? Kas ei tunne nad lõbu loo-
 dusest, pole neil aimu tema iludusest. Ei, aga neil
 pole aega: nad puhkawad parajasti palawa töö pääle,
 magawad magusat und murede järele, hingawad
 higirohksest ilmaelust. Terwe nädal on ju tööd tehtud,
 kuus päewa higi walatud, hommikust õhtuni, pimedast
 pimedani orjatud. Ega see siis patt ole pühapäewal
 puhata ja roidunud liikmeid kosutada!

Kuid ometi — mitte kõikidel pole hingamiseks aega
 ja puhkamiseks parajat paika, magusast magamist maa-
 päälises elus. Veel wäsimata wanaduses wanamees
 astub ühe talu õuest wälja. Kepp käes, sammub ta
 haljendawa oraspõllu poole. On ju rufis paari
 nädala eest maha külwatud — tarwis järele waadata,
 kuidas külwiga lugu, sest rufis on tulewane talupoja
 ootus ja lootus. Wanamees sammub pikkamisi, nagu
 järelemõteldes; ta selg on küürus. Walged juuksed ja
 paar nädalat pügamata hall harjahabe tunnistawad,
 et ta mitte wähe selle ilma rõõmu pole maitšenud.
 See mees on Karu talu rendikoha peremees Jaak,
 Pae külast, üks neist, kes nooruses teoorjuse keppi
 maitšenud. Nüüd on ta jõukas mees, muidugi saar-
 lase seisukohalt. Et ta jõukas on, tunnen ma juba
 sellest, et ta igal suwel Sõrwest, Mustjalast ehk
 Mühust omale aastase „kala“ muretseb. Ja kui jüda-
 saarlane omale aastase „kala“ jõuab osta, siis on ta
 jõukas. Nii jõukas on ka just Karu Jaak. Et ta
 nüüd jõukas on, siis austatakse teda ka, peetakse
 temast lugu ja kardetakse, kui jumalakartlikku meest.
 Ta on ju külas see mees, kes laupäewa õhtutel

pühaft firjaft tröösti jagab ja pühapäewalgi üffi jellega ei lepi, mis õpetaja kantslist kuulutab, waid palwemajades weel piisaraid oma ja teiste pattude pärast walab. Aga õnnelik ei tunnud ta ennast mitte olewat. Tema perekond, nagu jõukal mehel kunagi, ei olnud mitte suur — kõigest kaks poega, kellest wanem, Mihkel, praegu naabri külas kooliõpetaja ametit peab, kuna noorem, Rusti, weel alaealine on.

Küll teadis ka Jaak, et elus mitte alati õnnepadja pääl ei istuta; küll oli ka tema enne tisedat õuna hammustada saanud. Ta esimesed järeltulejad puhkafid kõik mulla all, kaledal kalmukünkal. Aga mis sellest, seda oli Jumal annud, seda oli ta ka wõtnud, see oli nüüd kõik möödas. Mis aga praegu Jaagule suurt meelehärma sünnitas: ta wanem poeg, see isa uhkus ja ema õrnus, oli suur patune. Ja oleks ta harilik patune, see oleks weel parandataw; aga ta oli midagi rohkem, hoopis enam, ta oli uskmata, pagan. Oleks ta ometi seda salajas hoidnud siis . . . aga ta ütles seda igauhele awalikult näkku. Ja ije on ta weel laste kaswataja! . . .

Jaak oli teda Kaarmal kooliõpetajate seminaris koolitanud, et ta kaswaks kindlaks waimus, sirguks suureks Issandas, päriks pärast teda palwelise auupärja. Mofas, kõik mofas! Ja mille eest see karistus? . . .

Sarnaste mõtetega jõudis see küüru wajunud laste-isa oraspõllu wärawa ette. Siin ootas teda Maltja Mihkel, naeratawa näoga ja paljaks aetud terawa lõuaga, mis talle wäljanägemise andsid, nagu poleks edew ninatarkuse waim weel ta lihast lahkunud.

„Noh wanamees, sul pole ka rahu kodu istuda! Kus noormees on, et ise igalpool pead olema?“

„Noored nüüd sihukeste asjadega! Pole veel puumaa murefi laelas.“

„Selleks veel noor,“ arvas Mihkel. „Meil pistis ka wärawast wälja ja muud midagi.“

Mehed läksid nüüd seltsis edasi, pöörasid suure tee päält kitsale wahapeenrale, kust nad warsti kõrge- ma koha pääle, laia kiwiwareme juurde, jõudsid. Siin oli mõlemil põllulapike peenar peenra wastas, mis, nagu näha, korralikult haritud olid, sest mõlemaid fattis lõpjakas tugewa tiiwiga oras, kuna mõlemil pool kõrwal õige wiletsa orasega põllud olid.

„Minul on ifka kaari! Kuidas ja nõnda üheta- sajalt jaad küllida?“ arwustas Mihkel oma põldu.

„Suurt wiga polegi, piisut nagu oleks küllwi- rinna wahes paksem, see ei tee midagi.“

„Eks ta ifka ole ka . . . Aga waata Jõe Jaagupil, kui ühesugune ta on,“ pilkas Mihkel, ühe kõwera põllu pääle näidates, mis õige wilets wälja nägi.

„Pole sõnnikut saanud, ega ta iseenesest õitse.“

„Sel aastal on oras üsna terve: waatad ümberkaudu, kuski pole musta kohta näha. Kes põldu wähegi harinud, saab tulewa aasta ruffi küll.“

„Ega oras kellegi salwes veel ole,“ wastas Jaak, „aga noh, kui põllu päält midagi koristada pole, siis ka salwes midagi ei saa olema.“

„Ennäe! jäält tuleb Peetri wana, tal pole neist ka suurt asja,“ ütles Mihkel ja näitas läega teije- le poole ware, kust ka tõesti piff, kuiwetanud

mees sarapuu põesaste wahel nähtawale tuli ja nende poole sammus.

„Mis nõu nüüd peate, tahate wist maid frunti panna? Tere õhtust ka!“ sõnas see sügawa häälega.

„Tere, tere! Ei ühti, tulime niijama põllule luusima. Mis sa's kodu teed, süda ikka säääl, kus warandus.“

„Teil warandus, aga minul — päris hale kohe! Pole temast midagi loota; põllud annu juba lahjaks jäänd, mis sa nendele korraga ära teed . . . Teie olete wist terwe põllu läbi waatanud?“

„Tulime ka alles praegu, tahtsime isegi taha poole minna.“

Mehed sammusid nüüd kõrwuti teed mööda edasi. Siin ja säääl kaswasid juba pikad, peenikesed rohulibled kiwide warjul; waike tuuleleht liigutas nende õrnaid latwu ja meelitawas paistuses juudlesid nende haljad huuled kaitsejate karedaid kiwiseid palgeid.

„Krouks, krouks, krouks!“ karjus ülewäl õhus ronga häääl, kes, nagu suur tume sitikas, uniselt kaugel sinawa metsa poole heljus. Sigidast metsatukast pais-tis kirkutorni plekk-katus; säääl mängisid wäikesed päikesepojad oma weripunast mängu ja üksluiselt sirutas kuff oma hirmitawat nokka nende kohal . . .

Äkitselt jahises sarapuu põesas ja wiuhhti! kargas ehmatanud jännes meeste jalgade cest mööda. Mehed ehmatasid uimastusest, mida see õhtune päi-keste-paiste ja pehme, juigutaw tuuleõhk nende raske töö läbi roidunud kehade pääle awaldes.

„Olete kuulnud, Keiser olla maniwesti wälja saatnud, pidada wolikogu kofku kutsuma,“ algas Toomas, käega üle otjaesije pühkides.

„Kas wana enam ei aita?“ päris Maltja pere-
mees. „Olen ise ka kaks aastat wolimeheks olnud,
pääsin liisu läbi lahti. Kes sinna ka tahab hakata!“

„Ei, see pole wallawolikogu,“ seletas Toomas,
„see on riigiwolikogu. Keiser tahab targemaid mehi
rahwa seast kokkukutsuda, et nad siis uusi seadusi
teeksid.“

„A-ah, see on siis teine asi, ma mõtlesin et
wallawolikogu. On üks koera amet.“

„Olen ka sepi wolikogust kuulnud,“ ütles Jaak,
„pidada tulema aasta koku minema. Seni antakse
rahwale aega mehi walida.“

„Teie Mihklil käib ju seitung?“ küsis Toomas.

„Jah. Ta loeb „Uudiseid“ ja „Teatajat“, mis
ta Lehtmetja koolmeistriga ühte tellis.“

„On häa, kui inimene ilmaft ikka ka midagi
aru saab. Kui ma alles wabadif olin, lugesin ka
„Saarlast“, aga nüüd on kopikad nõnda koku kui-
wand, et lehe pääle ei tohi mõteldagi.“

„Eks ta nüüd häa ole . . . aga inimene peab
ikka ka mõtlema, mis ta loeb. Sääls meie poisil käib
kaks tütti: korutawad üksi ilma asjadest, riidlewad
riigiga, ei hooli Jumalast midagit ja . . . paljad
inimeste rikkujad niisugused!“ lõpetas Jaak siunawalt.

„Jah, nüüd on seda lugemist!“ õhkas ka Mihkel,
„seda on nüüd üsna üle ääre. Sellest korutab õpe-
taja, tema järke halbiwad ka kõik aujad eestlugejad.
Nüüd loewad juba kõik tattninad, kirjutawad kiri
pääl, raiskawad talwe hulga paberit ära, kõik aia-
äärjed hanged on nende kirju täis. Aga mis
sest kõik kasu on? Õpetaja — noh, see ometi
jelleks ametisse seatud, aga eestlugejad — jah, need ei

tea küll mitte, mis nad teevad. Ja meitel, mis kasu on meitel kõigest sellest? Mitte midagi, ütlen ma. Kui me noored olime, siis ütles õpetaja: „Rahu, rahu! Rahu pole ühtit, täitke oma kohused!“ Ja see oli ka tõsi. Siis olid kõik kaheteistkümne aastased juba mehed, teopoisid, reheliised; kes esimene reheutse taga ja kellel kõige kõvem kurat oli, see oli mees, sest peeti lugu. Siis kirjutati kõik teopäevad ja wiljawaftad pulga pääle, ja kõik oli õige. Siis teati kirjast niisama palju, kui harjasloom pühapäewast.“

„Muidugi, ma usun tõesti, et te sel ajal põrsad olite, aga inimene, kes täna weel seda sõdi häämeelega jõõks, mis eila aia taha heideti, on walmis wana orikas. Aga olgu, põrsast saab sea ja orikas jääb orikaks,“ wastas Toomas. „Aga meie rääkisime riigiwolikogust. On hää, et ometi ükskord rahwa põlwe parandama hakatakse.“

„Külap ta aegamööda paraneb,“ arwas Jaak. „Kui wanast kroonuwallad rendile said, räägiti seda ka päriswaldade kohta; kulus aga weel hulk aega, enne kui ta tõeks läks. Minu isa, kes suur faktefilm oli, rääkis, et ükskord wanaherra ütelnud: „Kroonuwallad on rendi pääle saand, aga meie päriherrad tahame seni wastu panna, kuni teine jaabas werd täis, teine tühi on.“

„Mina olen oma lastele ikka ütelnud: tänage Jumalat, et ta teid orjusest ära päästis, sest mis nüüd wiga on; on's weel tarwis teole minna, wõi ööd läbi rehte wardata? On's nüüd weel tarwis herra ees mütsi ära wõtta? Nüüd on igaüks oma peremees, oma herra. Ja ikka weel pole hää elada,

ikka tahetakse veel paremat! . . . Jah, inimeste mõtted on kurjad lapsepõlwest saadik!”

Jutukas wanake oleks veel palju inimeste hääst põlwest ja nende täitmata meehest lobisenud, aga tuli lahbumine. Nad olid põlluaia äärde jõudnud. Jaagul oli tarwis veel ühte „tagusaatu“ järele waadata; Toomas hüppas üle aia, et lehma koju ajada, ja Mihkel pööris kitsast kõverat wahepeenart mööda küla poole.

Alm oli nüüd üsna waitjeks jäänud. Päike paistis veel pooliti metja piiril; warjud olid pitemaks weninud ja roomasid üksteisele ligemale, aga õhku täitis veel rammestaw jookus. Waitjast jegas wahetewahel lendawate sitikate humin. Oli üks neist haruldastest õhtu-tundidest, kus looduse lapsed oma jukuljust tunnewad, kus eluwõitlus nagu lõppeb ja wastastikkü jallimisele maad annab.

Ka Jaagu meel oli rahulijem.

Kuid see petlik rahu ei kestanud kaua. Päike oli looja läinud ja tumedad warjud endid ühendanud.

Päikese asemele ilmus tume pilwetomp, mis kaswis ja kaswis; hall udu asus aasale ja tumedad warjud katsid oma ühise waiba alla aru ja haljendawa oraspõllu; mets muutus mustaks müüriks ja kirikutorni ei olnud enam näha.

Ka Jaagu nägu läks pilwe. Pitad, kuiwanud kasteheinad puistasid pisaraid ta pükste pääle ja läbi kingaeefide libises niiskus ta paljastele jalgadele. See juurendas ta kannatamatust. Ta jõndis nõndanime-tatud „Arumäele.“ Siit kuulis ta korraka krämmuwaid harmonika hääli ja tüdrukute kiljatusi. „Wist on Mihkel ka säääl,” mõtles ta ja see lõikas kui noaga

ta südamesse. Kogemata waatas ta mustawa pilwe poole; jääb nähti läbisegi liikuwat, nagu midagi ettevalmistatawat ja keegi nagu ähwardas teda oma mustawa rusikaga. Ümberwaatamata ruttas ta koju. Kambris kotas ta pimedas Mikhli fängit — see oli tühi.

2. Noored.

„Kelle juures ja jelle uue pluusi lasid teha?“

Küsitaw waatas häälmeelel oma uut riiet ja näpitses sõrmedega walge pitsi äärt, mis päewitanud käerandmega kofku ei passinud.

„Kaande Miia juures,“ oli hooletu wastus.

„Ta on meite rätseppade seast kõige meistrim.“

„Ning kõige soolasem.“

Nooremaid tuli veel juurde.

„Mõttele ometi, Maltja Miina lasseb omale ka Miia juures pluusi teha! Olen ma ka poodis riiet näind, aga sühkest poleks ma ometi tohtind rätsepa juurde wiia — paljas igawene ports! Ma oleksin ta pigem ise walmis nõölund.“

„Temal wael pole ju ka riiet ühtit: kaks firiku kuube — roheline ja pruun, ning üks must ka, ning üks walge pestud rätik. Sellega olen ma teda iga pühapäew näinud käinwat.“

„Oleks sinu isal-omal ka sühke labikond lapsi taga, kui Maltja Mikhli, katsu, kas ja saatsid siis alati siitsipluusi ja siidisallisi.“

„Ole wait, mis sa lõugad! Näed, poisid kuulwad, naerwad,“ tõreles wanem õde nooremaga, weel plikaõhtu neiuga.

„Aga ise uhke, nagu mõni . . . nagu . . . nagu . . .“ ja uue plusi omanik ei leidnud parajat nime, millega Miina uhkust wõrrelda.

„Oled sa uudist kuulnud?“

„Pole — mis siis?“

„Külas käisid täna õösel wõerad.“

„Kes?“

„Metsaküla poisid.“

„Kelle juures?“

„Kust sa seda muidu tead, ju nad ju enese juures olid. Mis muidu sa's wõta mind hoone pääle magama,“ jõudis plika wanemale õele ette.

„Minu juures wõi mitte, pole sinu asi! Olid Tilgal käind, Jõel olud ning Jaani Juula jooksnud teistele tänawas plikjata järgi.“

Tüdrukud kihistasid naerda.

Noori tuli ikka weel juurde. Tüdrukud seisid ise, poisid ise liigis. Märiti pähklaid ja joetati küla uudiseid.

„Kudas lükkab?“

„Kenasti.“

„Kus sa lontrus õösel olid?“ küsis teegi sile palgega pois.

„Tulime õhtu hilja Wilberilt. Ritšu Toomas oli uus mees, sai wabrikusse fiske, tegi liiguts jetwertnoi, siis wõtsime kompani pääle korni õlut ka weel — no kus sa sihufse koormaga weel lähed. — Mis siis?“

„Oleks saand lahingu lüüa.“

„Kellelega?“

„Metša pullid käisid küla muusikaid haisutamas. Me olime kõigeks neljakesi, neid oli kuus.“

„Rahju!“

„Pagan Männi Juhhan pidada Joe Juula järgi jooksuma.“

Keegi laulis kaugemal lameda häälega:

„Ühtepuhku emm mind noomis

Ja mind Koigil kosja soovil . . .“

Laulja tuli ligemale.

„Las' võtta, mis meil sellega asja,“ ütles keegi salga seast.

„Mis las' võtta! No jah, las' võtta! Aga enne kulub talle kena keretäis ära, ega ta muidu tüdrukut või saada.“

Laulja oli teiste juurde jõudnud. Ta teha kõikus wahetpidamata tord ühele, tord teisele poole, nagu laew tormisel merel.

„Löö lulli, ja noorus, löö lulli ja maitse lõbu,“ lallitas ta oma tüüma keelega. „Katsu läbi seda sügawuse allikat, kust kõik kurbtus ja nutuohkamised kaugel on, siis oled sa õnnelik. Maitse ja armasta, kuni need armastuse luugid sinu ees lahti peetakse, ja löö lulli ka siis, kui nad kinni pannakse. Lase rassijaaku, Toomas, täna tahan ma tantšida, kui Taawet. Tule, minu Patscha, sinuga jünnitan ma Salomoni. Ah soo — ja ei taha? Säh siis — rüüpa! Ei taha ka. Siis tõmban ma ise.“ Kulinal jooksis haljas wedelik joobnud kurgust alla.

Raerti.

„Mis ajast Rannu Kusti jooma hakkanud?“ küsis keegi.

„Rätseppade haigus,“ pilkas teine.

„Õdi haigus! — ma sulle näitan, kurat!“ —
ja joodik pidi pilkajat pudeliga lööma. „Hakkasin,
kui tarwis oli, hakkad ka, kui niikaugele jõuad.“

„Kusti, mis sa tülitied?“

Pois, kes jeda ütles, oli üks juurde tulejatest.
Ta wõttis tugewasti rätsepa ümbert kinni, keerutas
teda mõned forrad ringi ja lõi siis wastu maad.

Joobnud rätsepa esimene mure maast üles
tõustes oli nüüd sellele kätte maksta, kes tema jumaliku
keha oli julgenud raputada, pörkas aga kohe
tagasi, kui wastast terasemalt silmitses. See oli noor,
walge, weidi lahjawõitu näoga pois; ta seisib sirgelt
Kusti wastas, naeratama, aga nagu kahetsewa waate-
tega, kui ta teise purjusolekut filmas.

„Pole sa minu käest weel pääsend! Karu Mikh-
liga jaan alati walmis.“

Kusti oleks siiski midagi ettewõtnud, aga Too-
mas pani harmonika üürgama ja see tõi asjale
pöörde. Algas tants. Kõige rohkem trampis joobnud
rätsepp, kuid wiimaks wõttis wäsimus wõimust ja
fangelane jäi sarapuu põesa äärde noorskama. Lõbu
läks oma joodu edasi: tantsiti, lauldi, mängiti
ringmängust.

See oli Paeküla noorsugu — poisid, kelle elu-
huwid joomises, õõhulkumises ja kisklemises seisid, ja
neiud, kes muud kõrgemat eesmärki ei tundnud, kui
ennast ehtida ja poistega edwistada. Nad olid kofku-
tulnud, et ühteteist näha, waadelda, käega katsuda.
Nad olid endid jüa Arumäele kogunud, sest siin,
sarapumpõesaste ja kadakate wahel, oli ruumi ning
wabaduist üksteisele anda, teineteiselt wõtta, wastastifu

wahetada noorust, tahtmist ja jõudu — määret, mis igapäisele tööwantrile nii väga tarwis läheb. See madal lõbu oli neile nii magus, nii toitev, nagu sooja metslastele koospiim või leivapuu wili, ja tal oli nii fange jõud, et seda terweks nädalaks jatkus, pühapäewast pühapäewani ulatas.

Lõbu oli alguses luuleline ja puhas. Silm leidis filma, süda südame — hinged sulasid wastastikuses kooselamises kokku. Waimul oli lõbu ja rahuldust, aga keha, see täitmata keha — see nõudis oma osa weel...

Poisid leidsid tüdrukute pähkile kotid üles, need jooksisid oma warandust kaitsema. Tõusis rüjelemine, segadus. Minni jattus kogemata Kaarli kaenlasse ja Leena, oma pähklaid kaitstes, kukkus Mihkliga kadaka põesasse ja kogemata jattusid ta noorihuled wastase põse wastu; arusaamata tungile järele andes hakkas Madu Anne käerandmest kinni ja järinal jooksis tuli neiu lihawa kae küljest üle mehe keha laiali. Tukkusid südamed, järasid filmad . . .

Järsku kõlas sarapuu põesast kuiva puu murdumise sarnane raskatus, ja sellele järgnes ümin, nagu lamba määgimine.

Kõikide filmad pöördusid magawa rätsepa poole. See äratas uimastusest, wiis kainusele. Häbitundmus tuli tagasi.

„Meil on homme rehi,“ tuli kellegil meelde.

„Meil ka,“ kõlas nüüd mitmelt poolt.

„Lähme koju!“ oli ühine otsus.

Tõusti üles. Mihkel raputas Rustit õlast.

„Koh wennas, aja ennaft ka pukkide pääle.“

Rätsepp tegi röögatuje läbi nina.

„Tõuse üles, muidu jäed kaste alla!“
Vastus oli endine.

Mihkel andis talle käega tugewa matšu mööda pehmet kehaoja ja tiris walusasti kulla tagant. See aitas. Kirudes ajas Kusti ennaft jalule, oleks aga kohe maha langenud, kui teda poleks toetatud. Ta pää käis ringi. Komistades ja taarudes läksid nad teistele järele.

„Miks sa's mind magada's lase? Ah, kui walutab!“ Ta katkus oma walutawat pääd. „Lase mind nüüd lahti, mõistan ijegi käia.“

„Et sead oleksid sind koristand ja lehmade saatjad leidnud. Tore tükk oleks olnud!“

„Olgu, mis sinul sellega asja.“

„Kii palju ikka, kui kellegil oma hää sõbra kohta wõib olla. Sa oled wäga kannatamata. On see pääwalu süü, wõi oled sa minu pääle pahane? Sa pole enam endine, seda hakkasin ma ammu tähele panema. Ka jooma oled sa hakkand. Kui sind tõesti olen pahandand, siis anna see andeks! Oleme jälle hääd sõbrad, nagu ennegi.“

„Mis minul n'd küll sinu wastu on, aga — aga — sa oled palweline wõi saad selleks, kus ja sest pääsed, ja . . . sellepärast meist sõpru ei saa.“

„Palweline! Sa põlgad siis palwelisi? Dhoo! Mis minu isa selle kohta ütleks?“ ja Mihkel naeris wastiku, õkitawa naeruga, mis nagu täku hirnumine kõlas.

„Kuule, Kusti, siis oleme sõbrad wõi saame selleks, sest mina palwelisi ka just ei armasta. Ööd on weel ees küll; tule, lähme meie hoonepääle, heinte

sisse, ja räägime üksteisele ära, mis meil nende wesiistajate wastu on."

Rätsep tõrkus esiti wastu, kuid tõtt ütelda, tal oli omalgi hinu kellegile südant wälja puistata. Mindi. Siin heinapesas oli Mihkel juba enne ka puhkanud, kui ta liiga hilja juhtus koju tulema, sest hilisel tunnil ei lastud teda enam tuppa.

Lühikeste waikimise järele küsis Mihkel:

"Noh, wennas, käi wälja, mis sinul nende palweliste wastu on, — küll mina mõistan lohut."

"Mis mul's nende wastu..." ta kahetse, et oli nõrkusele järele andnud.

"Ütle aga wälja, oleme ju ühised wastased mõlemad; ära kardada, et wälja lobisen," julgustas Mihkel.

"See on nii... nii... na natuke imelik. Sa tunned ju Võpemetja Leenat?"

"Tunnen küll, kena tüdruk. Mis siis?"

"Kena jah ja minu eest nii — noh, kuidas seda 'nd peenemalt wälja ütelda — nii... armas, et ma mõtlesin teda naiseks võtta..."

"Mis siis, tee tükk ära! Võpemetja wana pole palweline ka, ega ta tütar siinule ei leela."

"Ei leela küll, aga Leena on kirikumõisas tüduruks, ja õpetaja..."

"Keelab?"

"Õpetaja, kurat — anna andeks wanduda — on ise filma ta pääle heitnud!"

"Mis sa lori ajad!"

"Rägin täna õhtul ise, kuidas nad pargis lahelefi patseerisid. Ma's kuule küll, mis nad rääkisid, aga nende näod olid nii lahkel naerul..."

Prouat pole kodu ka . . . Ma hakkasin juba ammu seda mõrasta asja ta juures märkama. Wiisin temale täna õhtul pudeli kristalli — ei sallind filma otjastgi. Lubas õpetajale kaerata, kui veel kandu näitan. Vanin's wiina ise nahka ja jäin purju."

Waius. Kusti ootas, mis Mihkel pidi ütlema, kuid see oli ikka veel wagu.

"Muidugi," rääkis ta edasi, "mõral on raske uskuda, aga oleks sul omal sihuke tükk ja oleks sa näind, kuidas nad jutustasid: nii suu-suu juures, et . . . Ja ta on õpetaja, on Jumalast selle ameti pääle kuisjutud ja seatud — taft peaks ometi iga kuri himu eemal olema. Ja tal on proua . . ."

Mihkel wakis.

"Sa'p ütle midagit? Sa'p usu mu juttu?"

Nüüd wabanesid Mihkli keelepaelad.

"Miks ma ei usu! Aga mis pean ma sulle ütlema?"

Sina oled rätsepp, mina koolmeister ja tema õpetaja. Ütle nüüd, on's Jumal sind selle ameti pääle kuisund?"

"Ju ta on."

"Ei ole. Sinu Jumal poleks sind sugugi rätsepaiks teinud, kui sa ise poleks arwanud, et sa selle ametiga fergemalt leiba wõid teenida, kui muu tööga. Riisama poleks tema Jumal teda õpetajaks pannud, kui ta ise poleks seda ametit püüdnud, teades, et temal jääb hää põli saab olema. Ja siis — mõtle, misjuguft toitu sina ja misjuguft tema sööb. Söömine aga sünnitab elu ja elu esimene awaldus on — noh, ja mõistad isegi!." Kui sinul halwa toidu ja raske töö juures veel ihaldust naesejoo

järele on, seda enam peab temal seda olema. See ei muuda midagi, et tema õpetaja on — ega amet inimest weel puhtaks ja pühaks tee! Puhtus seisab siin püüdmises ennast taltsutada, pühadus selles, kui oma himude üle suudetakse walitseda. Süüdlane pole mitte õpetaja, waid elu, kes teda selle koha pääle on seadnud."

"Kes see elu on?"

"Imelik küsimine! Kes on elu? Ja ometi on sul seda õigus küsida. Paljud sünnivad ja surewad, ilma et nad selle küsimise kohta selgusele jõuaksid. Mis on elu? Et selle küsimise pääle wastust anda, pean ma eemalt kaugelt hoogu wõtma. Küsid ja kerjajalt: mis on elu? Ja wastaks sinule: „Elu on see, kui mul ikka leiwapalute kõhtus ja riidehilbud selgas on.“ Küsitad ja sedasama kiritisandalt, see wastaks: „Elu, minu wend Isandas, seisab selles, et meie püüaksime oma lihahimude wastu wõidelda ja neid risti lüüa.“ Paned ja selle küsimise kirjanikule ette, see wastaks: „Elu on wõitlus olemasolemise eest.“ Küsid ja seda parunilt, see saaks sulle, kui ta õiglane tahaks olla, wastama: „Elu on kõige selle täiel mõedul maitsemine, mis ilmas lõbu ja erutust wõib sünnitada.“ Niisugune on elu!

Waata ühel ilusal pühapäewa hommitul — sest argipäewal pole selleks aega — waata selget taewast, temaga kaugel kokkuvõimaid metsade saskilisi latwu, pane tähele soojuses wirwendawat õhu mängu ja sa leiad, mis filmale kena näha, mis elu armsaks teeb. See on elu naerataw nägu, aga selle taga peitub ka ta pilkaw hirmutamine. Sest kõige selle ilusa keskel walitseb wõitlus elu ja surma wahel.

Siin wõitleb omašugune omašugusega, tugew tuge-
waga, nõrk nõrgaga, et elada; mis ühele elu, on
teisele surm . . . Siit wõrjub ka see raasuke sest
tugewast elujõust, mis õpetaja sinu Leena kallale on
äsfitanud.

Ma olen temast lugupidanud, sest ma olen teda
fui meest näinud, ehk meie küll ühemõttelised ei ole.
Ma poleks seda temast uskunud, aga sinu jutt näitab
nii tõsine olevat, et see asja juures kahelda ei luba.
Ja fui asi ford nõnda on, siis pole sinna midagi
parata. Minul pole sinule ka midagi trööstiks ütelda,
niisama ei wõi ma sinule kuidagi abiks olla, sest
šarnase mehega pole meiešugusel midagi pääle hakata.
Nii palju ütlen sulle sõbramehe poolest: fui Leena
niisuke litakas on, et šarnase jehwtiga kofku lepib,
siis pole ta ka sinušugust meest wäärt!

Ole mehine, uniusta teda! Muud, kallis sõber,
ei wõi ma sinule praegu midagi ütelda."

Mõlemad waitifid. Misklit oli praegu kuulnud
mudis nõnda puudutanud, et ta ešiotša millegi muu
pääle mõtelda ei šaanud. Rustil põles pää ja šüdames
nagu hammustas midagi. Alles tüti aja pärast lau-
šus ta:

"Noh, niiüd weereta's šina wälja, mis šurja
— need palwevennad sinule on teind, et neid põlgad?"

"Sinu põlgtus, armas sõber, on paljas tühi
aur, mis tuul laiali wõib puhuda. Šoopis teine on
minu põlgtus. Põlgama? Ei, see oleks palju, fui
nõnda ütlen, oleks ülekošus. Šieti ei oleks minul
nende wastu midagi ütlemist, fui nad mind ja minu
mõttelisi ka elada lašefid. Aga et nad minu waimu
püüawad šuruda, teda wägiwalla šammitšas hoida,

see teeb mind nende wastaseks. Sellepärast ei wõi ma neid sallida ja wihastan alati, kui näen, et nende kawal pimestamise-töö rumalate juures korda läheb.

Sina ehk ei saa minu sõnadeist aru. Noh, ütlen sulle siis otjekohe ära, et mina enam nende ujuline ei ole, see tähendab: mina ei usu enam nende Jumala siisse. Said ja aru?"

"Jah, ma olen kuulnud, et sihukesti paganaid pidada nüüdsel ajal olema, aga ma poleks uskund. —

"Et mina ka nende hulgaist olen! Urwan küll!" Mihkel tegi jalaga ägeda liigutuse, nii et heinad jahisefid. "Et siid, wennas: paganatel on ka omad jumalad, nagu ristirahwalgi, ja mina usun ka, kuid omal wiisil."

Rätsepp wakis ja nihutas ennaist mingi äraseletamata hirmu juunil tooliõpetajast laugemale.

Mihkel nägi ära, et ta enesele jellest küla poisist mingil tingimisel mõtte-wenda ei saa. Ta nägi, et see, kes temast siit saadid oli lugu pidanud, müüd, kus ta teada sai, mis mõtteline tema lugupeetud jeltfiline on, — temast, nagu pidalitõbijest, püüdis lahti jaada. Ta nägi, et ta jällegi üffi on, nagu kalju laenetawas meres, ja tal tuli himu oma jeltfilisele näidata, et ka temal usk on, milles hinge puhtus ja jüdamis haridus wanast walitsewast usust juuguu taha ei jae, ja waimustatult rääkis ta:

"Sa oled nüüd kord siin. Kuule siis, misjugune minu usk on ja mõista pärast fohut oma arwamise järele, mitte nii, nagu seda fantäslis wõi palwemajades tehakse.

Minu usu algus on walguis, mis ka teie usu aluspõhi on.

Minu usun looduse sisse, kes oma wastatikku sündivate jõudude mõjul iseennast on sünnitanud, ilma et sääl mingisugune kõrgem wõim omakasupüüdlise plaani järele oleks toimetanud.

Minu usun, et loodus luues inimest oma teistest lastest paremaks ega targemaks ei teinud, usun, et kõik eluolewused, ka inimesed, ühest algelu idukesest on wõrjunud ja pifa aja jooksul edenemise teel nii faugele jõudnud, nagu nad praegu on.

Minu jumal ei nõua minult palwetamist ega roomamist; ta ei wihašta kellegi pääle ega wihta kedagi, aga ta karistab, kui ta seadustest üle astutakse.

Minu usf ei luba mind kumardada midagi, mis kõwer on, sest tõde ei nõua alandust; ta käsib mind wõidelda, sest wõitluses on elu; nõrgad faowad wõitluses, ja wõitjate päralt on elu tulewik.

Minu usus pole kellegil armust õndsaks saamist; ta ei tunništa ka hingede elu säälpool hauda ega trööstimat lootust igawese elu pääle, sest ei ole muud riiki, kui töö ja tõe riik maa pääl.

Minu usf keelab kõlblusewastajelt elada, sest et see looduse-seaduste wastu on; ta käsib mind aus olla tegudes ja meeles, ta teeb mind wastutawaks iseene ees, enesest lugupidamise ja uhkuse ees, et inimeses kõik kõrgem wõim ja jumalik olemine toos on.

Ta käsib mind püüda raiusele, kus walguis ja kõikide asjade üle selguis walitsewad, kus loodus salakambrites elu loob ja seda walgele toob.

Raiusele häädujes, et ükshilute ohwimeel üleüldiseks saaks. Siis murdusid ükshilute elumured ja

wastatikku eladalaškmine pääjeks walitsema. See on minu kaugem siht, minu usu wiimane uništaw püüie.“

Rusti waitis. Ta ei saanud küll kõigest aru, mis teine rääkis, aga tal oli hirm, nagu kartlikul inimesel, kui waljusti müristab.

3. Wana ja noor.

Jälle pühapäew. Wäljas on wilu; winge sügisetuul puhub lõikawalt, tikub inimestele nagu tige-koer hammustades kallale. Wäikjastollased pilwerüütkad, nagu suured liikuvad kaljutombud, sõuawad madalalt ja puistawad rahet.

Kuid wälise wilule otse wastandina walitseb Karu kambri päris lõunamaalik soojus. Selle soojuse sünnitaja on suur talupoja „südamega“ ahi, mida wiljakuiwatamise pärast juba paar nädalat iga-päew köetakse. Kõja ja kambri ukjed on pärani lahti, kuid see ei wähenda sugugi palawust ja poolkuiwast wiljast tekkima uimastawa lõhna mõju. Hiirekunin-gas kiisu on ennast ühe õlgise põhjaga tooli pääle meeldimalt wälja sirutanud; wahete-wahel lööb ta üle selja kuterpassi ja mängib tooli-leeni külge seotud triibulise sukka paelaga. Temale on „kliima“ paras.

Wana hallipäaga õuewaht krants on ennast tütitades kambri ukse kõrge läwe najale toetanud; soojus on ta juu pärani kiskunud ja keele liikuma pannud, nagu püüaks ta kõneleda, aga wali „äh, äh!“ ja ümberkaudu liurawad wäsinud silmad ütlewad ilma sõnadetagi, et ta selle palawuse üle protesti avaldab. See palawus ja toore wilja lõhn on

koitide pääle uimastawalt mõjunud; koit on puhkamas, ning jeda mõib ka — on ju pühapäew. Minult Mihkel istub westi wäel ja püüab selle uimastusele ajalehest erutust otstida, kuid ka see rohi näitje nõrk olewat, sest jagedamini kui harilikult kumardab ta ennast, nagu oleks tal üks kullast muljumast ja teine tükast tõmbamas, nii et waene kooliõpetaja kui kiilide käes waewlew hobune wälja näeb. Minus inimene, kes sellele uimastusele wastu suundab panna, on Jaak. See on üks neist haruldastest loomudest, kes kunagi laiskust wõi töö-tahmise puudust ei tunne, sellepärast pole temal ka kunagi midagi enesele etteheita, ega enesega mitte rahulolla. Praegu istub ta pita jõogi-laua taga, kaewab suure puulusikaga kowaks jäenud tangupudru küljest tüki lahti, lasseb siis lusika-täie piimapütiist läbi rännata ja toimetab ta lõpuks oma karmasesse juhu. Nii rändab sinna koorma koorma järele, kus juures ta mõimjad silmad, wahete wahel seisatades, ringi rändawad, nagu oleks tal midagi kowat mõttes pureda. Ta on praegu palwemajast tulnud ja jumalakarlitlil ärduse-ilme pole ta näolt weel jõudnud ära lahkuda.

Perenaine pööris enesele sängis teise külje ja, nähes, et mees kuhu tulnud, küsis.

„Mis turgu pool ka uudist kuulda?“

„Wana Bätji Mats pandi mulda.“

„Sooh, wõi wana Mats jurnud! Andku hääb hingamist, pehmet mulda magada! . . . Ei tea, kes ta tarkuse omale sai?“

„Missuguse tarkuse?“ küsis Mihkel.

„Tal olid ju were sõnad, haris santihaiget ning mõnda muud sihulest asja.“

„No jah, ta saatis ju „ärist“ ka ning tal oli „wädaja“ — eks ma's näe ise, kui tuli nende karu-perseaugust sisse läks.“

See kõlas teisest sängist, kus juwiline Tiina magas. Mihkel naeris oma hirnawat täku-naeru.

„Ja-jah, ja jälle'p usu tarku! Pole ja veel hää otsas, oled alles nina otsas; ela, katsu, kas sa saad ilma tarkuseeta läbi.“

Mihkel naeris.

„Teil, ema ja Tiina, näitse suur kahju sest Matši tarkusest olewat. Kahju, et wanake nii ruttu ära suri, oleksite wõind kadunuga sõbrustada, ehk oleks oma tarkuse teilegi õpetanud.“

Magajad jäid uuesti suituma. Näha oli, et ei Matši tarkus ega „wädaja“ neid elustada poleks suutnud, kui neid ka keegi neile praegu pakkuma oleks tulnud. Ka Mihklile kippus tuft pääle. Kuid seekord tõrjus ta waenlase wõidukalt eemale, wiskas ajalehe akna lauale ja hakkas ennast kähku riidesse panema.

„Bidin Wanapõllu Juhanile minema „Teatajat“ ära andma.“

„Mis sellega häda? Homme lähme Lõpeniidult lammaste lehti tooma, wõid siis ka kätte anda,“ sõnas Jaak keelawal toonil.

Mihkel mõtles wähe.

„Ma ikka lähen.“

„Aga mina ei luba! Arwad ja, et ma ei tea, kus ja kōik pühapäewa-õhtud poole ööni ära wiidad, kus teie jumalawallatumaid tegusi teete ja . . .“

„Ma ei salga, et ma minewal pühapäewal

Kui loobeti...

Arumäel pähkel olin, ei aja ka tagasi, et mul täna nõu oli sinna minna."

Nüüd armas Jaak õige aja olemat pojale paar tõsist sõna ütelda. Terwe nädala oli see teda wae-
wanud, ta südamest kipitanud, ta mõttes haudunud;
kaua oli ta pärast filmapilku otsinud ja mitte leidnud:
ford ei olnud selleks aega, ford jälle mitte sünnis,
aga nüüd oli see tund ometi tulnud.

"Sina huffaläinud inimeselaps, kas sul häbi
pole? Kuidas sa tohid minule, oma isale, nõnda
kõrsta? Saatan on sinu südamest nii kangesti maad
wõtnud... Aga mina olen sinu isa, mina tahan,
mina wõtan... malafaga tahan ma selle kurjuse
sinu sees wälja peksa!"

"Eks katsu siis."

Mihkel oli muidu eeskujulik ja alandlik laps,
kes kunagi wanematele vastu ei rääkinud. Aga et
isa nüüd, kus ta ennaft juba meheks pidas, nõnda
jämedasti talle pääle kargas, kadus kõik ta fartus.
Jaak märkas Mihkli wiimastes sõnadest trotsiwust ja
wõitlusele kutset, ja sarnases olekus polnud pojaga
midagi pääle hakata. Ja ta oli tahtnud temale nii
palju ütelda, teda oma tuliste sõnadega päris pehmeks
teha. Jaak nägi nüüd, et juure wea oli teinud.

"Mõttele ometi ise, sa oled koolmeister! Mis
ütlevad teised inimesed, mis ütleb õpetaja? Sa
peaksid ometi püüdma, peaksid sundima ennaft. Wõta
piibel ehk jutluse raamat kätte, loe neid, aga ära
hulgu maailma nurki laudu!"

"Teisi inimesi ja õpetajat ma ei karda. Piiblit
tunnen juba ilma lugematagi."

See julge wastupunnimine tegi Jaagu meele

koguni haledaks ja ta tundis ennaft lõpmata õnnetu olevat. Pooleli jahtunud palweärdus tuli tagasi, meeleliigutus wõttis uuesti wõimust. Ta nägu tahwatas pikkami, juu nurkades asuwad kortsud läksid terawamaks ja ülespoole pöörtud silmad omandasid imelikku, klaasilise läike.

„Oh minu halastaja, pikameeleline armu Jumal! Sa tasaste ja alandlikkude rahu Jumal! Kes ja kõik läbi näed ja kõiki kuuled! Sa tunned mu valu, kuuled mu kiskendamist. Kes ja alati mu palwed kuulda wõtsid, mu õhtamised tähele panid, wõta ka nüüd mu alandliku palwet kuulda!“ — ta sirutas käed framplikult ülespoole — „oh kuule mu palwet, mu karmet kiskendamist ja tõtta minule appi!..“

Niisuguses olekus oli Mihkel isat harwa näinud, enamasti siis, kui tal majanduses mõnda õnnetust oli olnud. Sarnases olekus oli isa talle ikka wõeras; tal oli siis tundmus, nagu poleks isa mitte täiesti terve, nagu oleks tal jeespool midagi rikkis wõi murdunud. Niisugune Issandaga maadlemine, kuidas Mihkel seda nimetas, wäsitas teda väga ja ta oli selle järele sagedasti woidunud ja lõtv, kui narts.

Näis, nagu oleks Jaak ümbruse unustanud, nagu kuulataks ta Issanda wastawat kõnet, sest ta seisis ikka weel endises olekus. Kuid nüüd hakkas wana elu uuesti tagasi tulema: sirge selg wajus küüru, käed langesid lõdwaalt alla ja filmade läige oli kustunud, kui ta poja poole waatas.

„Poeg, miks oled sa seda minule teinud!“ algas ta. „Ma olen su pääle mõtlend Jumala juures, kui sind weel teada polnd, olen su eest palund, kui alles emaihus olid, mitu korda su pärast nutnud, kui sa

wäeti olid, kui ja koolis käisid. Oh ma olen su pärast palund, su pärast südant walutand! Aga ma näen, mu palwed ei jõua sinu südant liigutada. Sa pead ennast õigeks, oled oma suuruse pääle uhke, aga unustad, et siin keegi ei wõi õige olla. Kes seda mõtleb, juba see on patt.

Kuule, mis mina omaast noorusest sulle tahan jutustada. Ka mina olin sihuke, pidasin ennast õigeks. Aga Jumal nuhtles mind selle eest: minu esimesed lapsed sündisid ja surid, ilma et ükski nendest minu rõõmuks elama oleks jäänud. Kats neist said ristitud ja . . . ja kats tükki pidin muidu maha matma . . . Ma tundsin, et asi õige pole. Küsisin nõu õpetajalt, käisin kaardipanija juures, — aga kõik ilmaaegu. Ma tuletasin meele oma lapsepõlwe, katsumin läbi kõik nooreea, mõtlesin mehepõlwe pääle; aga ei leidnud oma teada ühtegi niisugust pattu, mispärast Jumal mind nõnda raskesti nuhtles. Ma pidasin ennast õigeks, aga unustasin, et ükski õige ei wõi olla. Wiimaks arvasin ma midagi leidnud olevat, mis eest Jumal mulle selle karistuse osaks laskis tulla. Poismehe põlwes oli üks tüdruk minule meelt mööda; ma pidasin temast rohkem lugu, kui teistest küla tüdrukuteist, enne kui ma Liisu, sinu ema, ära koristasin, keda isa-ema tahtsid, kes minule Jumalast loodud. Sa tundsid ju Dtsa Miinat — ta sai wiimaks wärdja ja on nüüd surunud . . . Nüüd arvasin ma —

„Arvasid õnnetuse põhjust tundwat, kurvastuse karikat kõega katsumud olevat!“

„Ja, poeg, ära naera ühtit! — Ja ma —“

„Rääsid veel korralikumalt kirikus ja palusid palavamalt palvemajades?“

„Jah, poeg! Ja Jumal kuulis minu palwet: ta tinkis mulle sind ja Kusti. Aga,“ rääkis ta wõltsimata waluga edasi, „wiist pole minu õnnetuse mõet, mu kurbastuse karikas veel ääreni täis, et ta ühe minu lastest minule puusärgi naelaks laskeb saada.“ Õnnetu isa waikis, kuna jämedad pisarad ta lohkus põskedele ilmusid. Ta lõpulauses tundus nii palju ksjendawat ahastust, ta wiimases toonis nii rohkesti lõikawat kurbtust, et jumalakartmata poeg liigutatud sai. Ja Mihklil oli isast kahju, isast ja enesest. Mihkel kahetses isa tema asjata wagaduse ja lapseliku patust arusaamise pärast, ja ennaft — muidugi sel filmapiigul — et ta isaga ühe mõtteline ei suutnud olla. Ta armastas ju isa, kõige oma paganluse pääle waatamata; see polnud pääliskaudne armastus, mis ainult kohusetunde pääl põhjeneb, ei, see oli veel rikkumata, õrn fide, puhas tundmus, millega loodus lapsi wanematega ühendab. Ja suur poeg pani käed isa kaela ümber ja palus: „Isa, anna andeks, mis ma sinu wastu olen efsinud!“

Poeg palus nõnda alandlikult, paitas nii õrnalt, et isa wiha jahtus, kurbtus kadus, et lepituse laene neile siidametesje lõi. Nemad tundsid jälle kord, et pojal on isa ja isal poeg, kes teda armastab, mitte puusärginael. Nemad istusid tüft aega wagusi, sest neil oli nii hää. Wiimaks hakkas Mihkel pehmel, terawujeta toonil kõnelema:

„Isa, fina pihtisid minule oma elu, luba, et ma ka finule oma südame wälja puistan. Ehk saad sa fiin aru, mispärast mina niisugune olen. Sa

kaswatafid mind jumalakartuses ja ma olen selle eest sinu wastu tänulik. Sa oled mind Jumalale pühit-
senud ja koolitanud, et mind rahwa sekka Samueliks
seada, ja ma austasin sinu püüdmist.

Kuule siis, miks ma sellest Jumalast ära taga-
nesin. Minule õpetati hääd ja ma elasin selle järele.
Lapsepõlwes, isa-ema hõlma all olles, kus kottupõr-
kamist elugu weel ei olnud, oli see wõimalik, kuid
mida rohkem ma eluga hakkasin kottu puutuma,
temast tegelikult osa wõtma, eluga nõnda-
üelda kaelkooku wedama, panin ka tähele, et inimesed tege-
likult sugugi nende põhjusemõtete ja õpetuste järele ei
ela, mis kirikus ja palwemajades kuulutatakse. See
koigutas kangesti minu usulist aluspõhja. Küll mõjus
ka uuemaaja wabameelne kirjandus oma jagu selleks
kaasa, kuid see oli ainult kostuseks minus elule
ärtnud tumedate küsimuste pääle. Aga seda oli
weel wäga wähe, et kindlat juurt katki teha. Ma
heitfin kõrwale kõik tumedad arwamised ja pöörasin
ennast eesmärki otsides õpetaja poole, nihtusin ka
palwelistele ligemale ja otsisin usulist tugi nende
juures, kelle wagadus ja warandus ühewõrra austamist
leidsid. Ja mis nägin ma jäl? Ma nägin
jäl usuärdust leplikult auahnuse süles istumat,
kuulsin, kuidas nende juures ligimesearmastus ja
nihtamine, waranduse ahnus ja waeste armuannid
wenmalikus sõpruses igaweseelu rada ilmatadarikus
rajasid; leidsin nende abielu woorust patuse kiimalu-
sega käsitäes käiwat. Ja kahetsedes pidin tunnistama,
et sool tuimaks oli jäänud. — Anna andeks isa, aga
ma ei saanud filedamini! Kõik see asjaolude ära
tundmine, selgusele jõudmine, et jälpool mitte kõik

kuld ei ole, mis väliselt hiilgab, — ei tulnud korraga, oli enne mõitlemist. See mõtlus usu ja teaduse wahel oli nii raske, et seda sõnadega selgesti kujutada ei suuda; see kiskus, käristas . . . Hoop tuli hoobi, löök löögi pääle. Nagu ahelalülid läbi pihupesa, libisesid mõtted läbi ajude ja tuskusid kõlinal keele pääle. Ma olen raske mõitlemist mõidelnud, olen kannatanud ja olen nüüd rahulik.“

„Sa rääkisid elumõitlusest. Mina ei tunne muud, kui mõitlust enese lihaga,“ tähendas Jaak roidunult.

„Seda ei suuda ma muud moodi seletada, kui et sa teo-orjuses üles kasvasid, kus mõitlust eluga suuremat tunda ei olnud wõi see koguni puudus, sest ori oli peremehe omandus. Aga mõtlus on, ta on olnud ja jääb niitaua, kui ilm seisab. Aga mis me' sellest harutame, elame parem üksteise kõrwal rahulikult. Teie, palwelised, jätke oma igawene jagelemine usulaskude pärast, ärge olge ülekohutud wene-usuliste ja priilaste wastu ja — laske ka meid, „paganaid,“ elada. Tehke hääd üksteisele wastatikk, siis täidate oma Ünnistegija käsku — fergendate oma elu mõitlust. Olgu nõnda, isa!“

Oleks Jaak oma igapäewases meeolus olnud, siis oleks mõtlus sarnase äritawa kõne juures uuesti lahti pääsenud; ta oleks uuesti wihaseks saanud ja poja läbi noominud. Aga täna juba mitu korda kordunud waimlijed wapustused olid tema tahtejõudu sedawõrd nõrgestanud, et ta praegu enam waielda ei suutnud. Ta tarwitas puhkamist, kuid ei olnud sellepärast sugugi weel mõidetud.

4. Õpetaja jutul.

Lugeja ärgu inimestagu, et ma õpetaja-herra juurde kõõgi uksest sisse astun. Olen niisuguste hulgast, — omaks hääbiks pean tunnistama — keda „paraad“ uksest sisse ei lasta. Või minagi sinna häämeelega lähesin, kuhu teised ümberringi waadates, kõhatades, habemeid silitades ja kuuehõlmasi kõhendamades sisse astuvad. Lähen, et kuulatada, kuidas Karu Jaak oma kaebtuse poja pääle ette kannab.

Lehtpuud seisawad juba raagus, nende ladwus kõhisev tuuleõhk on kui kaebaw igatsus suwise ilu järele. Sellewastu on jälle okaspuud rõõmsad oma rohelistes mündrites, iseäranis kelmikad kadakad: need nagu naerakšid ja tunnekšid kahjurõõmu oma lihaste wendade õnnetu saatuse üle. Tuul on mahalangenud puulehti kirkumõisa wärawate wahel hunnikusse keerutanud. Kui Jaak nendest üle sammus, kahisesid nad kahtlaselt, just kui manitseks wõi hoia: taks nad minejat. Õpetaja, nagu waimulik mees kunagi, seisjis oma ümbruskonnas lugupidamises. Rahwas pidas teda kõigepäält eeskujulikuks ja kohusetäitjaks, siis wagaks ja jumalakartlikuks ja kõige wiimaks ka karsteks. Et ta wäliselt eeskujulik oli, seda pidid kõik, kes teda lähemalt tundsid, õigeks tunnistama. Mis aga tema wagadusesse puutus, siis oli siin juba iga uskliku kõne mõdeduandew — on ju sarnaste meeste wagadus mõetmata, nagu põhjatu

hallikas ligipääsemata soos. Karsk oli ta ka, vähemalt rahwa mõdedupuuga mõttes. Teda polnud keegi näinud laadaplatšidel või kõrtsi-efistel oma vähemate wendade seas keelt kastmas, nagu seda pahatihhti teiseusjuliste ametiwendade kohta rahwa seas kõneldi; aga kõõgiukse kõrwal riiulil seiswate pudelite punased ja sinised filtkirjad tunnistasid, et ka selles majas Bachusele ohwritoomine mitte hoopis tundmata ei ole. Mis aga ta seisuslike olemisele, tema isikule alles krooni pähe pani, see oli tema hiilgaw kõneand: ta oli hää jutlustaja, otse kõne Kunstnik. Ta kõneles mõitwalt, äratawalt, et „pool kogudust naeris, pool nuttis,“ nagu rahwas ütles.

See, kellest praegu jutt oli, istus oma kabinetis. Ta oli parajasti maitsewast päaleõunast puhkusest üleswurgunud ja magus laiskuse tunne polnud ta liikmetest weel lahkunud. Suur raamatute raamat, piibel, oli ta ees laua pääl lahti, kuid nähtawasti ei kõitnud selle lugemine praegu ta tähelepanekut, sest ta silmitses aknast wälja aeda. Sääli koristas tüdruk Deena rehaga maha langenud puulehti kottu — suur priske, punane tüdruk, kas wõta või kõrrega werd palgest; nii isuärataw, jõomisele kutsuw, kas hammusta või otsast. Ta pinguli puhkenud neitsirinnad laenetawad wärisedes, kui ta rehaga lehti kottu tõmbab ja kui ta selja pöörab, siis paistawad ta täidlaste, neitsilikud lehamormid läbi õhukese siiski kleidi waatajale nagu peeglist wastu. Müüd tuleb ta akna alla, et ka jäält lehti ära koristada. Õpetaja pigistab filmad kinni ja tõmbab käega üle otsaesise. Siin teatati mõera tulekut.

Rahku läks õpetaja wastuwõtmise tuppa. Jaak

seisib usse kõrmal, nagu wahisoldat, oma küürus kogu wõimalikult sirgemale ajades.

„Tere, isake!“ sõnas õpetaja lahkelt Jaagule kätt andes.

„Wõtte istet,“ lisas ta julgustades juurde.

Õpetajal oli wiisiks enesest wanemaid inimesi isadeks ja emadeks, oma ealisi wendadeks ja õdedeks ja nooremaid lasteks nimetada.

Jutustamine ei edenenu. Jaak oli kohmetu, wist ei teadnud ta, kust otjast asjaga pääle hakata.

„Mul oli üks palwe . . .“ algas ta.

„Koh?“ kõlas julgustawalt.

„Mu poeg . . .“

„Tahab wist kodukana kosiwa hakata? On hää, kui noored inimesed wallalise põlwe abielu wastu wahetawad.“

„Seda küll mitte, aga . . .“

„Koh?“

„Ta . . . ta . . .“

„Ehk on noor inimene pattu teind?“

„Ehk patused oleme kõik, aga . . .“

„Ma tahaksin ütelda: ehk on noor inimene pattu teind — ehk on ta neiu ära narrind?“

Alguses oli Jaak kohmetu ja kindlusetu; ta hääle wärises ja ta tundis enesel selle herrasmehe läbipuuriwa pilgu ees kaunis piinliku olemat. Kui aga õpetaja temale tittituses appi tuli, sai ta märkja julgema. See julgus kaswis, kui ta kuulis, et tema poja süüdi nii wäikeseks ja igapäiseks peeti. Jaak arwas, et mis tema poeg kord tegi, see pidi igatahes midagi iseäralikku, juurepäralist, midagi harilikude ehituste piirkonnast wäljaulatawat olema.

See waimulik herrasmees siin asetab aga tema poja liht patuste, harilikkude abielurikkujate, tilda.

„Oh aus õpetaja,“ rääkis Jaak elamuslega, „oleks see tõesti nõnda; aga asi on palju turwem: ta on . . . ta on . . .“

„On ta midagi warastanud wõi kedagi maha löönud?“

„Ta on . . . ta on . . . pagan,“ sai Jaak wiimaks wälja.

Õpetaja ei mõistnud kohe.

„Kuidas pagan?“

„Ta on Jumala salgaja, ütleb, et Jumalat polegi, õpetab, et maailm ei olla loodud, et kõik olla iseenejest süündinud, räägib, et ei ole tarwis kirikus käia . . . et üsna kole kohe!“

Nüüd sai õpetaja aru. Oma imestuseks nägi aga Jaak, et see teade teda sugugi ei kohutanud ega temale uudisena tundunud, nagu Jaak oli uskunud. Waimulik tegi küll imestawa näo, aga see imestus oli Jaagu meelest läbipaistew, nagu loor linnaproua näo ees. Õpetaja käis paar korda toas ringi ja lausub: „Hm, hm!“ Siis tuli temale korraka wiha-
hoog pääle.

„See on kõik selle wabameelse ajakirjanduse süü!“ siunas ta. „Edaspidi tahan selle eest hoolt kanda, et niijугused eksitajad lehed enam minu kodus asu ei saa leidma.“

„Mis see kõik enam aitab.“

„Kuidas?“

„Ta on ju uskmata.“

„Ah ja, sinu poeg. Mis sa siis arwad?“

„Ma tulin õpetaja herra palwele, et ehk õpetaja

katsuks teda noomida. Ma ise olen küll katsund, aga kus see minul, foolitamata inimesel . . . lööb alati sõnadega üle! Noomige teda, lubage ametist lahti lasta . . . wõi laskegi ka, aga tehke teda pehmeks!”

„Ja, ma tahan teda noomida. See oli väga häa, isake, et minule seda aegsasti teada andsid, muidu wõib õelus oma juured sügawale ajada. Mine rahuga koju ja ole mureta! Balu Issandat ja looda, küll ta wõtab sinu koormat fergitada.“

Ja Jaak läks minema. Aga mure ei olnud sugugi murtud, nagu ta oli lootnud. Ta aimas, et midagi oli teinud, mis ei kõlbanud, mida õige isa mitte tegema ei oleks pidanud. Ta tundis ennast siit ja säält muljutawat, nagu raskest rinnale ja koormat selga laotawat. Tuul puhus läbi riiete ja pani ta liikmed wärisema — ja ta tundis enese rohkem kui kunagi õnnetu olevat.

5. Wabadus.

Ta figines. Ta walmines ajanõuete waadis — see püha wabadus.

Ta ärkas, kui waadi pihta koputati, lipsas wälja, kui kaane äärt fergitati, ei inimesed teda maitseksid.

Ja nüüd oli ta wäljas.

Inimesed kuulsid teda, kui wanal ajal Wane-
muisse laulu, need wabaduse järele jäänunewad olewused,
õige targemast õige rumalamini, ja said temast aru
igauks oma mõistuse järele.

Kui ta alles wängis oli, siis tunti teda, kui puhast walguse lindu, kes, kui ta wälja pääses, inimesi õiguse- ja tõetunde jumaliku wäega täidaks.

Aga nüüd, kus ta wäljas oli, wõttis ta enesele wärwisi.

Ei, teda wärwiti.

Wana roostetanud fford moonutas teda oma hallitama läinud wärwidega.

Ja wiimaks näis, nagu ei oleks enam üks wabadus, waid mitu, leegion, nagu häid ja kurje inglid.

Oli ka palju igasugu mõisteid, nii palju, et üksteise kõrwal elamiseks ruumi ei leidnud, et tüli tõusis ja wõitlus, wõitlus olemasolemise eest. Noor ühesarnasuse mõiste pahandas keskealise eraomaduse mõiste pääle, ja eraomaduse mõiste ei wõinud ühesarnasust filma otsasti sallida.

Ja üks nõudis ühte, teine teist, üks tahtis kiwi, teine pakkus palki. Sündis segadus.

Aga see kõik oli waadi walwajatel hirmus näha; nad tulid ja toppisid wabaduse waati ning wirutasid witsa pääle, tugewa ja raudse.

Kuid see sündis hiljem. Seni aga, kui ta wäljas oli, lehwis ta uhkelt filmapiiril, nagu kottas ja püüdis oma wõimsa lauluga uinujaid äratada. Ja kui nende kõrwu see wägew lauluheli kostis, siis ärkasid nad ja õerufid filmi, aga ei näinud muud, kui maad oma jalge all ja mõtlesid: see oli lord meie omandus ja peab nüüd jälle meie omaks saama.

Ja kui nad tulekseski mõisa rehe ja küüni fatusel nägid, siis pidasid nad seda wabaduselinnu

fünnituseks, kes üle mere nende juurde lendanud, et neid põrmust taewani tõsta, ja nad laulsid:

„Saksad surewad,
mõisad põlewad,
noored herrad läksid soldatiks“ jne.

Aga laul jäeb lauluks, nagu teda aastasadasi lauldud. Sellepärast ei surnud sakslased, ei põlenud mõisad, waid tühjad rehed ja heina küünid. Ei läinud ka noored herrad soldatiks, küll aga politsei teenistusse.

Nõnda ärkas ka Saaremaa. Raske oli uni ja magus puhkamine pika orjaoõ järel. Wähe oli neid, kes ärkvel lamasi ja koidu sünnimist ootasid, weel vähem neid, kes ülewal olid, nägid ja ümber waatasid; suurem hulk magas weel täitsa segamata und. Aga nüüd nad ärkasid.

Ka Pae küla wirgus unest.

Peremehed olid endid Kure tuppa kogunud, et üksteisele oma wiletsusi üles rääkida, neid ühte põimida, et neist suur ja mõjuw hädahüüe saaks, mis taastundmuse ja halastusega täidaks neid, kellel wägi ja wõimus.

Oh! toas oli paks, nagu jahusupp. Wänge, hingemattew tubaka suits heljus pilwena. Wäike õlilambike walguistas waewalist ruumi; tema nõrgal walguisel paistis suur mustawa furguga ja suitsunud seljaga ahi nagu mõni muinasaegne hiigla saurus. Tahumata palldest tehtud suitsunud seinad ja niisamasugune lagi näisid, nagu oleksid nad hiigla madudest laotud, ja awaldasid harjumata silma pääle rufumat mõju.

Dodeti weel, sest kõik polnud koos.

„See aasta ei tulegi lund,“ tähendas Beetri Toomas murelikult.

„Imelik lugu! Wihma aga kallab, kui kapa äärest,“ oli naabri niisama lõsine vastus.

„Taewa taadil on vihma tagawara jätkund,“ heitis Maltša Mihkel naabrite mureliste mõtete sekka.

„Ma kauplesin omale kümme sülda halgusi linna wedada — mine nüüd wea,“ harutas Toomas oma murelisi mõtteid edasi.

„See aasta ei saa talwel sugugi teenida. Enne iai wahest wa poole rentigi kätte, aga nüüd — mitte kopikatki!“ Kurb õhtamine saatis neid sõnu.

„Mis sa rendist räägid, saaks wa toobi õli wõi tüki pooletalla nahka! Aga nüüd istu kas pimes toas wõi ole palja jalu.“

„Näh, nüüd istutakse õlilampide ees, nüüd läidakse tikkudega tehtud saabastega — kõi! saks te moodi! Aga kui mina weel noor olin, kes siis sihukest asja nägi!“ Siis oli ühel waimul suur tegemine, et jõudis aga piirgu kiskuda ja harki põlema panna. Õhtuks oli müürimüts niisteid täis, kas mööda wafaga, ja suits oli nii tange, et pidi silmad wälja kiskuma. Nüüd, nüüd . . . Siis nõeluti traadiga pustellingad walmis, nendega käidi kirikud ja kortsid läbi, raiuti sügisel haod, weeti talwel heinad. Nüüd, nüüd . . .“

Toomal oli juba sapine vastus walmis, aga wõeraid tuli hulk juurde, ja keegi rääkis:

„Täna õhta on jälle lõunapool walgust näha.“

„Las' nad kuradid saaja! Katsugu, mis ta mehib!“ tähendas keegi kahjuröömsalt.

„Dea, kes neid ometi põletab?“

„Minewa reede oli kahte halliwati meest Alkiila mõisa niidul nähtud. Ohtul pannud küüni põlema ja lastnud püüsi. Herra läind kupja ja aidamehega waa-
tama, aga pole tohtinud ligi minna.“

„Käägitakse, olla suurelt maalt tulnd, mine tea.“

„Kääh, wõi suurelt maalt! Mõisnikud ise panewad põlema ja ajawad siis talupoegade süüts.“

„Mina, sina wõi meie — kes lähets neid põletama?“

„Wõi nüüd mõisnikud neid ise põletawad?“

Ega nemad ise, aga hoolepäälsed. Pistab paari tütti pihku ja näe!“

„Kaske on seda uskuda et talupojad, weel raskem, et mõisnikud ise.“

Ja nad tundsid kõik, et Teegi neist sarnasele teole kõlblik ei ole. Et kurjategijaks saada, peab inimene iseenesest midagi olema ja ta enesel peab ka midagi olema. Nad tundsid küll, et neil midagi mõisniku wastu on, aga aimasid ka, et nad midagi seesugust ei suudaks lorda saata — see oli nende arast liig metsik ja hirmus.

„Küll see wiimaks üles tuleb, kes neid põletab.“

„Muidugi, ega hing enne ihust lahku.“

„Ja—ah, sarmatunnil tunnistawad ikka üles.“

Nõnda harutati jellel koosolekul põletamistest; umbes sarnaseid mõtteid wahetati ka mujal talurahwa seas. Oli neid, kes seda nähtust rõõmuga termitasid, oli ka neid, kellele see üks kõik oli, ja wiimaks, oli ka neid, kes põletamiste pääle teatawa hirmuga waatasid, kes sellest midagi hääd ei lootnud. Siiski olid kõik ärewuses, ootel: midagi pidi ju ometi seesuguse nähtuse järele tulema, midagi, mis wäga magus wõi wiha oli.

Kõõmustajad olid need, kes seda „tööd“ hääks kiitsid, seda oma „wägimeeste“ omaks pidades. Teised, kes nähtuse pääle ükskõikjelt waatafid, pidasid seda Ülemaa „sotsialide“ tööks, kes Kuura- või Viivimaalt selleks siia tulnud. Kes aga sellest hääd ei lootnud, olid need, kes põletamist mõisnikkude eneste tööks pidasid, et selle läbi talupoegi eneste käpa alla suruda.

Oli asi, kuidas ta oli, aga ka Baetüla armas paraja aja olemat rendi alandamise ja muude tingimistega paruni südamet pihhta koputada. Muijal nõuti ju ka sedasama. Arwati, et kui mõisnik nüüd, mil igalpool riigis „treeklemine“ ja mäs päewakorral, järele ei anna, siis muul ajal seda waewalt loota maksab. Loodeti kindlasti, et kui mitte muud, siis rendi alandamist ikka saab. Paljud waatafid üsna roosilise pilguga tulewikku, iseäranis maata ja wäheste maaga mehed: nad nägid juba mõisa maade jagamisest und . . .

Kui juba kõik koos olid, tõusis Karu Mikhel üles ja rääkis selge häälega ja mõdedukalt, nagu oleks ta kuigil koosoleku saalis, wiisakate koosolejate keskel: „Kustatud koosolejad! Teie olete kokku tulnud, et oma puuduste üle aru pidada ja teesi otsida, kuidas neid parandada võiks. Pean tähendama, et praegu, kus rahwa liikumine täiel hool ja noor wabadus juuri ajamas, just paras aeg on mõisnikkude oma nõudmisi ette panna. Nagu teie wist ka ise kuulnud olete, on mujal pool juba jarnaseid nõudmisi ette pandud, ja kui kuulnud juttusi uskuda, siis on mõisad nende nõudmistele ka osalt wastu tulnud. Loodan, et ka meie pärast aega tarwitamata ei jäta. Näitame,

et ka meil puudusi on, mis tingimata parandamist nõuavad. Et asjaharutamine meil korrapärast ja jõudsasti läheks, panen ette koosoleku juhatajat valida."

"Juhatajat? Mis juhatajat? Ega meie rõõmlid ole, et meile juhatajat tarwis on?"

"Kuidas muidu?"

Kuid selle küsimise pääle ei vastanud keegi. Igauks tahtis esimesena rääkida ja sellepärast kõnelesid kõik korraga. Riisa läks wiimaks nii suureks, et pere-mehe väikesed lapsed ära hirmusid ja nutma hakkasid. See isewärki heli mõjus sedawõrt, et mehed waitsemaks jäid. Seda filmapilku tarwitas jällegi Miiskel ja luges naabri küla mõisnikule ette pandud märgukirja ette, mida ta säälsjete meeste käest enesele oli nõutanud. Selles awaldatud tingimistega oli enamus nõus ja need wõeti mõne väikese muudatusjega vastu.

Oli juba kaunis hiline aeg, kui lõpule jõuti. Koikide südameid täitis lootuse ja kahtluse wahel kõitum uudishimu.

"Aga mehed, kas te arwate sellest ka midagi wälja tulewat? Kas usute, et parun teie nõudmised täidab?"

Mees, kes seda ütles, ei olnud terwel õhtul sugugi kaasa rääkinud. See oli keegi wabadik; ta oli omalajal Kaarma seminaris hariduse saanud, aga, koolipõlde põlates, oli ta kaua meredel madrusena teeninud.

"Kuidas siis, ta peab!" wastati temale.

"Mina aga ütlen, et ta midagi ei pea ega anna."

"Igal pool lastakse renti alla, meil ka — külapääd."

"Kergitust on hädasti tarwis, muudu ei saa

läbi. Küll ta juba lasseb, kui talle asja ilusasti ära seletame.”

Tõusis üleüldine vastuvaieldmine.

„Ja — ah, te tahate kergitust, otsite lunastust,” võttis madrus uuesti sõna, kui torm vaiksemaks jäi. „Aga kellelt? Mõisnikult, armate teie! Tühi lootus! Kergitust on teile vaja ja lunastust ka, aga see peab kõige päält teie eneste poolt tulema. Ja kui ka niisugune Messias ilmub, kes teid mõisniku ülivõimu alt ära päästaks, mis kasu teil sellest oleks? Teie ei tunneks teda, teie teeksite temaga vahest sedasama, mis juudid Kristusega tegid, ja jäeksite ise endisel viisil orjadeks. Lunastust on tarvis kõigepäält rumalusest ja orja alandusest. On tarvis herradeks saada iseendi üle, niisugusteks, kes kaine mõistusega asju ajavad ja kellel julgust, jõudu ja püüwust jätkub võidelda ning võita. Siis tuleks kergitust, sünniks lunastus. Aga et teie juba kord olete orjuses sünninud ja orja piimaga üles kasvatatud, siis ei või teist enam niisuguseid kangelasi saada. Ainult alguse suudate selles lunastuse töös teha, murgatiwi maha panna, kuhu tulewased põlved pääle ehitama hakkavad.”

See oli kapatais külma wett kuuma lootuseleili sekka.

„Miks teie siis kirjale nime alla tegite?”

„Et teiega ühes rumal olla, ühes suurest lunastuse algusest osa võtta.”

Tehi minekut, kuid kahtlase meelega. Mehed ei mõistnud küll suuremat, mis see merehulguis tahtis ütelda, aga aimasid siiski, et tal ikka midagi tõsi ütelda oli. Ka Karu Mihkel oli sellest mehest humitatud. Ta sai kohe aru, et selle isiku pilk harilik

küllamatji omaft kaugemale ulatab, ja ta soovis väga tema waateid käesolewas asjas tundma õppida.

„Teie arvate siis, et sellest midagi wälja ei tule?“ küsis ta, kui nad teistest olid lahkunud.

„Mitte ainult ei arwa, waid olen selle pääle findel.“

„Kuidas nõnda?“

„Eks teie siis ise näe! Waadake meie talupoegi, misjuguised nad on: nende mõistus on weel hoopis kinnine, neil puudub wähem kui arusaamine wõitlusest; nad on kui lambakari, kes üle aia tormates iseenelele kiwid järele kisuwad. Ma nägin mõnda enneaegu koosolekult lahkuwat, et — kui ma ei efki — mõisa minna parunit ette walmistama. Misjuguine halenaljakas seisukord: ühed ehitawad, teised uuristawad wundamenti! Ja kas arvate, et parun, teda küll wabameelset peetakse, nii kergesti järele annab? Ei, ütlen ma. Tunneme juba nende meeste wabameelsust: see ei ulata sõnadest kaugemale, ei ulata sagedasti sõnadenigi. Mitte mingisugust kergitust ei anna ta teile enne, kui paratamata majanduslised tingimised wõi kõrgem wõim teda selleks ei sunni. Praegu pole tal aga kummagilt poolt sarnast hädaohu kartat. Teeks ta siiski midagi wabatahtlikult, siis peaks ta suurwaim olema, aga seda ta ei ole — selleks on mul tõendus. Ei, ei, see põlw rahwast ei saa midagi kätte ega wõi midagi korda saata.“

Ma olen Lääne-Euroopa rahwaste wabaduse wõitluse ajalugu tähelepanemisega uurinud, olen ka isiklikult praeguse aja Inglismaa parlamentlist walmise wõitlust ja Sakshamaa sotsialdemokraatlaste kihutusetööd näha ja kuulda wõinud, — ja kui seda

kõike meie maa liikumisega kõrwu seadida, siis paistab määratu suur wahe silma! Selle pääle vaatamata ei ole jäänud alam seisus sugugi nii kuldsel järjel, kui ta olema peaks.“

Mehed astusid waitides edasi. Mihkel seedis seda, mis madrus kõneles.

Ühtselt plahwatas ümberringi walgeteks. Mehed waatasid ringi: seljataga põles wist A. mõisas midagi, jälle heinaküün wõi rehi.

Suur tulehammas leekis kõrgele, särawa tähtis taewa poole.

„Mis teie põletamistest arwate?“ küsis Mihkel.

„Ma pean seda väga kahjulikuks nähtuseks, millest midagi hääd pole loota, aga paha küll.“

„Kes on teie arwamise järele põletajad? Kas siinne talurahwas, Ülemaa mehed, wõi koguni mõisnikud ise?“

„See asi on praegu niiwõrt tume ja sünnib niiisuguse saladuslike katte all, et selle kohta midagi kindlat wõimata on ütelda. Et Ülemaalased seda teewad, see on lihtsalt lori; neil meestel on oma kodustegi asjadega tegemist küllalt. Ka meie oma talurahwast on seda raske uskuda, olgu siis, et wahest mõned üffitud oma rumaluses ja pimedas wihas nii kaugele wõiwad minna. Aga mõisnikud ise? Ka siin ei tohi midagi huupi otjüstada. Kui tähele panna, et suuremalt jaolt ainult wanad ja tühjad küünid tulele saagiks langewad, siis . . . Aga kindlasti ei wõi siin üht ega teist süüdistada. See asi jäeb esialgul selgitamata mõistatusse.“

„Ja kuidas waatate teie kogu praeguse-aja wabaduse liikumise pääle? Kas laidate selle hoopis ära?“

„Mitte täiesti! Iga algus on hää, ja ka Vene-
maa ärkamist aastasadade pikkusest unest võib aina
tervitada. Ainult see on halb, et see asi siin kõik
nõnda segane on. Ja,” rääkis ta nüüd rohkem
enelele, kui kaaslasele, „võib olla, et need algused
kõik niisama segased on olnud. Igatahes ei peaks
sellest nii palju loodetama. Ja näitab ikka, nagu ei
olekski see tõsine tõusmine, vaid nagu karjuva lapse
koidueelne ärkamine, et uuesti uinuda — ja siis
teistkord täitsa väljapuhanuna ja erkjana ärgata.”

„Oleks ma selle mehega ennem kokku trehvanud,”
mõitles Mihkel lahtudes, „oleks olnud, kellega mõt-
teid vahetada.”

6. Wabameelse paruni juures.

Paeküla pidas oma parunit wabameelseks ja
nendel oli selleks ka oma jagu põhjust. Esimeseks
sarnaseks tundemärgiks tuleb seda pidada, et ta
rahwaga inimlikumalt ümber käis, kui teised mõisnikud;
teiseks, et tema mõisas tööpäewal seatud piirid olid:
juwel, kus päew isegi moonaka meelest aasta pikkune
on, ulatas see hommiku kell 5-est kuni õhtu kella
8-ni, kuna aga naabruses olevates mõisates tööpäew
päikese tõusust loojaminekuni wälkas ja kui tööd
jatkus — ja seda jatkus jägedasti — alles siis
lõppes, kui wiimane ehakiir taewast kustunud oli.
Kolmandaks määris ta seesuguse „lühikese” tööpäewa
eest mõrdlemisi paremat palka, kui mujal. Pääle selle
andis ta weel „ühist” heina ilma mingisuguse lisa-
tööta, kuna teistes mõisates nimetatud heina eest lisa-

tööd pidi tehtama, s. o., heina tahtja pidi jumala-
muidu mitu wakamaad wilja ära lõikama, wõi, kessel
hobune oli, teatud arwu päiwi mõisa põllul kündma.
See oli kõik, mis paruni rahwa meelest wabameel-
seks tegi.

Teisest küljest oli see wabameelsus jälle väga
arusaadaw. Nagu ahwen mõnikord ogalate sekka juh-
tub, nõnda oli see parun kogenuta Saaremaa
mõisnikude sekka sattunud. Ta oli rikas wõi
wähemast jõukas — seisukord, mis Saaremaal mõis-
nikule sama wähe kui talupojalegi tuntud on. Temal
puudus wõlg, see hirmus kredit-kasja wõlg, mis
teatawasti suuremat hulka aadeli seisust rõhub. Oleks
Baekiila parun waesem olnud, kes teab, kuidas ta
wabameelsusega siis lugu oleks olnud.

Lootus sünnitab lõbusa meeleolu ja usk teeb
õnnelikuks, kui ta kindel on. Riisugune lugu oli ka
Baekiila saadikutega, kui nad paruni ette ilmusid.
Nad olid rõõmsad, sest nad lootsid, olid õnnelikud,
sest nende usk oli kindel.

Parun wõttis neid, nagu ikka, lahkesti wastu
ja naeratas magusalt, kui Peetri Toomas suure
kirjaümbriku põuetaskust wälja wõttis. Parun laskis
kirja paar korda pihust pihku ja küsis siis, kas
meestel veel midagi ütelda olemat. Need wastasid,
et enam midagi ei ole, et kirjas kõik juba olemat
öeldud, et nemad ainult täiskogu poolt walitud
saadikud olemat.

„Siis wõite minna. Jaak, teie jäete natuke
weel, mul oleks teile midagi ütelda. Jumalaga! Ma
tulen warsti,“ ja ta kadus ukse taha.

Jaak sattus ärewusesse. Ta ei teadnud enesel

midagi herraga õiendada olevat, mõtles siia jenna, aga ei leidnud midagi.

Herra ei lastnud enese pääle kaua oodata; ta ilmus warsti. Märgufiri oli tal alles lahtiselt pihus ja lipendas hooletumalt laudu külge.

„Ah joo, mis ma pidin teile ütleva, ja . . . teie olete alati rendi korralikult ära maksnud ja ma olen selle eest väga tänulik. Aga su . . . teie poeg mõtab natuke liig keewalt ject, kuidas teda nimetatakse, wabaduse tööst, oja . . . Saad ja . . . saite aru: liig keewalt! Wii temale minu poolt palju terwisi ja kiisi, kas ta tahab pärast jind Karu koha pääle peremehes hakata. Ühtlasi tuleta talle ka meelde, et ta mõib kogemata sinna sattuda, kus kõik keewad kohad jahtuwad.“

Ta rääkis murelast ja ta silmad kiskusid piluli ning omandasid wirwendawa läike, kui ta Jaagu pääle waatas.

Wanamehel jooksid sipelgad mööda jääri ja selga.

„Pai herra, ära saada mu poega hukka!“ palus Jaak ärdasti, herrat silitades. „Ma tahan teda noomida, ma tahan . . . küll te näete, ta ei tee, ta ei äsfita enam kedagi . . . Ma palun südamest: halasta mu waese wana inimese pääle!“

Näis, nagu oleks Jaagu lühike, ärras palwe paruni südant puudutanud. Pilgeline, mureta ilme näol andis tõise waljusele maad, peaaegu niisugusele waljusele, millega wanemad lapsi noomiwad. Ta tõtt ütelda, parun armastas oma walla peremehi, muidugi omal parunlik-isalikul wiisil.

„Seda oleksid ja ammu pidanud tegema!“ pörrutas ta. „Eks tee siis seda! Wõi armad ja, et

mul sinu pojast kahju on? Ainult sinust on mul kahju. Dnn, et Mihklil niisugune isa on . . . Sõja-seadus on maksmas. Aga tead sa, mis see tähendab? Warsti tulewad soldatid siia, poowad üles ja lasewad maha, kes süüdlane on, sinu poja ka, kui ma seda tahan."

Taak ohkas.

"Kas said nüüd aru? Aga weel pole hilja, kui ta mõistlikuks saab ja ennast parandab. Ütle temale seda. Nüüd võid minna. Jumalaga!"

Taak katsus, et wälja sai.

Barun oli awalikuks saanud, oli wali olnud, ja see oli wäga häa. Oles ta endiselt naeratawaks ja mahedaks jäenud, siis — kes teab, mis siis oleks wõinud juhtuda . . . Taak tundis oma herrat — ta wõis rahul olla. Minus mure oli tal weel Mihkliga — aga noh, ju see ikka wiimati paendub.

Kuid see pidi omaks häbiks tunnistama, et teda orjuses sünnitatud oli wõi wähemalt orjaema piimaga imetatud. Sest ka tema tundis soldatite tulekul hirmu.

"Aga mis siis, kui mind Siberisse saadetakse . . .

. . . Wõi maha lastakse . . . —

. . . Raheteistkümnne püüsi wahel! ?

. . . Ja elu on nii armas. . . "

Nii sosistas Mihklil keegi sügawas südamepõhjas.

"Aga elu ? . . . Mis elamine see on? Alaline wõitlus nälja ja liia tööga," sosistas keegi teine jäälsamas. "Döpp selle elule ! . . . Tulgu surm ! . . . "

"Aga elu on ju nii armas. . . Ja sa oled alles noor, sul oleks weel nii palju päiwi ees elada . . .

Kui loodeti...

Ja kui nad nüüd ikka tõega maha lasewad . . .“
sõistas esimene. „Hirmus!“ Mihkel tundis, kuidas
selle mõtte juures külmavärinad ta keha wapustasid.
„Aga mis pean ma siis tegema?“ küsis ta
eneselt. „Mehi koftu kutsuma . . . neid wirgutama,
ühel meelel hoidma? Wõi neid hoiatama, waigistama,
suruma? . . . Aga . . .“

Kuid jarnast enesega mõitlust poleks Mihkil
sugugi tarwis olnud, sest uuel aastal algas jälle
koolitöö ja see riisus talt suurema jao aega ära, nii
et ta kõrwaliste asjadega palju enam tegemist teha
ei saanud. —

Rahe nädala pärast, nagu märgukirjas nõutud,
tuli Paekülale paruni poolt wormilik wastus:

„Pae küla peremeestele ja wabadikkudele.

Teiepalwe pääle on minul teile teatada, et
ma wõin renti alandada ja ka mõnda muud
nõudmist täita, kui ma tahan ja ma tahan seda.
Aga et minu heinaküüni ja rehe põletaja teie
seas elab ja teie seda teadma peate, sellepärast
nõuan teilt, et teie teda seaduse kätte wälja
annate — siis täidan teie nõuded. Baron X.“

Meeste pääd wajasid longu, näod wenisid
pikaks. Nad waatasid laial pilgul üksteise otja.
„Kes on põletaja ja kust teda leida?“ seisis neis
tummades pilkudes tume, wastamata küsimus. Kur-
walt lätsid nad laiali, igaüks oma luhta läinud
lootusega. —

. . . Kuidas asjaolud seisis, nõnda ka läks.
Noored olid ta liikumise pannud ja noored pidid teda
oma õladel ka edasi kandma. Kes olid aga need
noored, kes ta üles wirgutasi?

Need olid õpilased ülikoolides, ametnikud kantseleides, ajakirjanikud ja ärksamad isamaa pojad.

Kui nad üheskoos olid, siis sünnitasid nad mustava pilve, mis kofutawat äikese-wihma tõotas. Aga kui nad laiali läksid üle maa, siis muutusid nad üfsikuteks tillukesteks piiskadeks. Maa aga oli wäga põudne ja pragusi täis. Ühed neist langesid pragude sisse ja kadusid sinna. Teised kufkusid ka rohu latwadele, aga ei sünnitanud elu, sest et juur kõrbenud oli.

Nõnda oli, on praegu ja saab ka edaspidi olema, kuni üfsikuid tilkasi nii rohkesti kogub, et praod finni paisuwad, kuni loigud tekkivad. . .

Sellepärast langege, langege, kofutawad wihmatilgad, sünnitage loikusi, sest maa on jänune!

Noored olid ta liikuma pannud, noored pidid teda ka edasi juhtima, sest wanad on oma ea ära elanud, noored aga algawad alles elu — nooruses on jõud ja nooruse päralt tulewik.

Aga kes olid need noored, kes wabadust oma õladel edasi pidid kandma?

Need olid niisugused, kes moodsaid riideid armastawad, kes külatänavatel julgkaabusi kannawad, kes kalosšidega talutaredes tantsiwad ja sellega herrastele järele ahwiwad, kes pühapäewadel kirkus käiwad üksteise juurest silmalõbu otsimas; kes kirku eesistel paberõfisi hammaste wahel liputawad ja filmi neidude pääl nuumawad; kes raudtraatidega juukseid kõrwetawad, et teise soole meeldida, kuna nad ise usuwad, et sarnased asjad tõsine haridus ongi. Need on kõwaks tallatud pind, kus seeme idanema pole

läinud, kõrbenud rohulibled, mida üffitud harwad wihmapiišad pole jõudnud kasta.

Sellepärast rohkenege, rohkenege, kojutawad tilgad, et loigud tefikšid, pind wärskeneks ja rohi haljendama lööks ! . . .

7. Rewideerijad.

Käidawa kirjumaantee ääres seisab „pöuti“ maja — üffit, ilma mingisuguse ehteta, ilma warjawa puudeta, isegi ilma õue aiata. Minult akenie all on sambad maas ja nende külge latid löödnud, et loomad ta filmi wälja ei pistaks. Oma algupärast „pöuti“ nime kannab ta esiteks sellepärast, et tema ja teised sellesarnased alati oma esiküljega wastu teed seisawad ja teiseks wist ka sellepärast, et temasse, nagu rahwas üttles, „pöuti“ sisse mindi ja pöigiti wälja tuldi. Müüd on ta aga teiseks saanud, nagu Saulus pärast ümberpöörmist: kohaš, kus noori tegelasi elu-näitelawa jaoks ettevalmistatakse.

Sel ajal, kui esimesi karškuse taimi Gesti muldasse istutati ja Gesti elu edenemisest üleüldse kõnelema hakati, lõpetas Metsataguse parun alkoholi müümise omas kõrtsis ja kinkis maja wallale koolimajaks. Sellest ajast — juba umbes aastat 40 — on ta ilma suurema muudatuseta nõnda seisnud. Küll on tuul ja päike ajajookšul paha haisu ta ümbert ära uhtunud, aga konarlised alusmüüri kiwid tunnistawad, et siin pääle ajahamba weel midagi muud oma häwitusetööd on teinud, ja tihti tefib lastel küsimine: kes need

kiwid nõnda ära uuristanud on? Küll on ta pale — wälimised seinad — walgeteks lubjatud ja neljakandilised filmad kuueruudulisteks weninud, aga nende läige on niisama tõnksiks jäenud, nagu ennegi. Nii seisab ta oma suitsenud ja sammaldanud õlekübara all, kottuwajunud ja kõõsis, nagu wanake surma ootel.

Suur on see maja, aga selle määratu ruumi wõtab oma alla pääasjalikult külm ja kare hoow, mis ainult puude kuuriks kõlbab. Madal ja kitsas, waewalt faks sülda pikk ja süld lai ruum täidab klassi ja teine weel wäiksem — endine wiinakamber — kooliõpetaja elutoa aset. Selles majas kasmatatakse noortsugu, sääl elab kooliõpetaja ja orjab oma ideali. Kurb on Saaremaa kooliõpetaja saatuse, kurb, nagu jänepel — surm waritseb mõlemaid.

On talw. Walge waip igal pool, pehme, kui siid, päikesekiirte käes sätendam, kui kuldkuub. Ilm selge, õht puhas ja läbipaistew, pilt nii waimu ülendaw, meeldiw. Tundub nii kerge, nii kerge . . .

Aga kas kõikidel?

Näituseks neil kuuskedel sääl tee ääres? Nende tihedaõkkalised okjad on longus, tüme wastust otse kiiiruse raske lumekoorma all. Nad ei ohka ega kaeba.

Ja kes neid kuuletski? Kes juudaks nende kaebtustest arusaada? Wahest see, kes sääl praegu aiskarella kõlinal jaaniga sõidab?

Ei, see mitte, sest temale on pilt niisugusena wäga meeldiw. —

Külm on paras ja õht kosutaw, möödaäijate palged särawad õhetawal punal wärskel õhu ja terwise

mõjul. Neil on nii kerge, kuid temal sääl kiirimüüride wahel on raske, väga raske. Buud kannatawad metšas lumekoorma all, tema hingeauru ja gaaside käes.

Pingid täis wäikese masinaid, mis hingeauru ja gaasigi walmistawad. Need tõusewad üles, nõuawad ruumi just sääl, kus tema neid sisse hingab. Väike tungib küll tuppä, aga wärske õhk jääb akna taha, lämmastawat gaasi ei wähendä keegi.

Temal on raske, väga raske.
Äkitselt kuulduw õues aiskella helin — ja paar minutit hiljem astub must fogu tuppä. Kooliõpetaja ehmatas — õpetaja on kooli katsuma sõitnud.

See kooliõpetaja siin wanas kõrtsis polnud muu keegi, kui Karu Mihkel. Ta ehmatas, sest õpetaja tulek oli liig ootamata. Harilikult rewideeris õpetaja kooli fowadel, aga nüüd on alles jüda-talw — see pidi midagi tähendama.

Algas küsimine. Kõigepäält wõeti katekismus ja piiblitugu käfile. Lapsed kostsid, nagu soowiti, aga nende kostustes puudus elamus ja hümpatia. Harilik film oleks siin keskmise tööjõuga kooliõpetaja tööd näinud, aga waimuliku oma nägi wähem, jeda enam, et ta kooliõpetaja waateid lähemalt tundis. Ta nägi, et siin õpetatawat ainet pole kaasa elatud, et siin on õppida lastud, mitte õpetatud. Ta püüdis seletada, lapsi kaasa kiskuda, andis kooliõpetajale juhatusi. Rewideerimine wenis pikale, katsumine muutus õpetamiseks, wältas mitu tundi, kuid jõudis wiimaks ometi lõpule.

Järsku ilmus akna alla uus hobune — inspektori oma. Algas uus katsumine. Koolile ilmus nüüd hoopis teine nägu, lastele sündisid uued waimud.

Vastused olid elavad, kindlad ja alati õiged. Inspektor avaldas kooli kohta täit rahulolemist ja surus lahkumisel soojalt kooliõpetaja kätt.

Õpetaja wiivitas aga weel.

Mindi kambrisje. Wäheje waitimise järele algas õpetaja.

„Inspektori herra on teiega rahul, aga mina mitte. Teie olete lapsi neis asjades õpetanud, mis lühikest kasu ajalikus elus saadavad, aga igawese elutee olete rajamata jätnud. Laps rehkendab hästi, loeb sõrawalt weneseelt, aga mis kasu on tal sest, kui waim tühi on ja süda kõwaks jäeb, kui kiwi? Mis kasu on temal sellest, kui ta teab, kuidas maa-ilmast elatakse, mis siin ja seal kaswatatakse, kus Must meri laardi pääl seisab wõi millal Peterburi linn asutati? Mis kasu on tal kõigest sellest, kui ta ei tea, ei mõista hädas selle poole pöörata, kes südamed ja neerud läbi katjub, kes kurba si trööstib ja nõtradele kinnitust jagab. Ma näen, mis ma poleks uskunud: teie olete siin meelega oma kohused täitmata jätnud. Teie, noormees, olete Jumalast ärataganenud ja sammute hukatuse teed! Aga weel pole hilja, pöörge ümber, tulge tagasi hukatusettee päält! Issand saab teid kui hõlbinud lammas oma õladel kandma. Ta ehib teid kalli riidega, kui kadunud poega! Pöörge ümber, weel pole hilja!”

Jutlustaja peatas, uuris oma sõnade mõju. Kooliõpetaja istus rahulikult, ta silmad olid pooliti finni ja nende osawõtmata pilk wiibis õues kätsewate laste pääl. Rahwatanud huuled olid pool awatud ja suunurkade ümber asusid kõwerad jooned. Ta ülespidamine oli waimuliku meelest nii jumala-

wallatu ja trotsiw, et see oma ülekeewat wiha kauem taltsutada ei suutnud.

„Sa hukatuse würsti pimestatud poeg, wäriſe: tund tuleb, kus wälf tõuseb hommiſu poolt ja lähneb õhtu poole ja Jumala poeg istub taewa pilwede pääl! Uskuge, teie oma tarkuse pääle lootjad ilma lapsed, aeg tuleb, kus ka teie saate hüüdma mägedele: „Pangege meie pääle!“ ja mäekünkudele: „Katke meid!“ Aeg tuleb, kus teie endid leiate säält, kus hulumine ja hammaste kirstamine kõikide jumalaskartmatate pärisosa on! Pange tähele, see aeg tuleb pea!

Ja teile, noormees, annan ma aega weel kuni tulewa sügiseni. Ma tahan paluda, et Issand oma armuwalgust teie südamesse laseks paista. Mõtelge weel kord järele, sest kunagi pole hilja. Jumalaga!“

8. „Karijane“ ja „talleke“.

Tali, see lämmataja ja surmaja, oli möödas. Kes elama jäi, elas uue jõu ja lootusega paremuse poole. Noor kewade oli ilma äratanud, loodust kallistanud, kõiki suundlenud — uuele saamisele, uuele sündimisele.

Tõmmu-murelik maapale kiskus enda roheliſele naerule, pingule paisunud lillede nupud uniſtaſid jumalikuſt armastuse õndsuseſt. Paisunud puude pungad puhkeſid roheliſeks ſaladuſeliniſuts. Loomad wahetaſid karwaseſ talwe-kaſufad läikivate ſuweülikondade waſtu. Loodus ehtis ennast ühes oma laſtega.

Kui juba küllalt oli ehitud, algasid meelitused, armuawaldused, mõrslapõlm ja pulmapidu. Buud aimasid üksteise lähedust ja laotasid lõhna, lilled aasal ja wiljad põllul nägid üksteist ja hingasid armastuseõhku wälja. Lõhnad imbusid wirmendawa õhu sisse ja sünnitasid õndsust.

Putukad roomasid, jääsed sõelusid, linnud puuokstel laulsid tiiraseid wiisifi.

Nurm õõtsus aasa poole armastuse unes ja mets suudles ümbrust kirglikelt oma waiguse suuga — läbi õhu heljus kuulmata kõne, waitne kohin — üleüldise wastastiku armuawalduse lõpmata kordumine tuhandetes ja miljonites teisendites . . .
. . . See juhtus ühel pühapäewa õhtul.

Muustpää-rohud olid juba mitu korda õitsenud ja loomadele hääd pidurooga walmistanud. Buude pungad olid puhkenud ja tuhanded õrnad kewadelilled õitsema lõonud.

Oli widewik, kui õpetaja oma toast wälja astus, et wärsket, karastawat kewadeõhku sisse hingata ja looduse lustipidust lõbu tunda.

Õhku täitis iseäralik õrin, salajane sumin; sitikad lastsid kiirelt tantšu ja tormasid joru ajades wastu asju, kukkusid maha ja tõusid uuesti wurisebes õhku — nende lustipidu näis lõpmata olewat.

Õpetaja filmas fuldnokka wahtra ladwas, kes otja pääl istudes oma armsamale armulugusi weeretas. Nad istusid ligistiku teineteise wastas ja pistsid wahetewahel nokad kokku, et armastuse-sidemele sõlmi heita.

See sületandjate moosikantide armatsemine tuletas õpetajale midagi muud sellele lähedast meelde ja ta jäi mõttesse.

Kui loobeti...

Nüüd kolasid kusahilt ööpiku hüüded, just nagu kuulajat kaasa hõiskama kutsudes.

Isesugune pühalik tunne võttis õpetaja üle võimust. Tähelepanemataalt sammus ta edasi, üle lõhnava heinamaa, läbi roheline kaasiku.

Kõik maised mõtted taganesid temast; kogu see räpane elu oma madala võitlusega võimu ja leivafanifa pärast kadus nagu kusahile ääreta kaugeusse. Ta nägi waimus suurt jumaliku armuõpetuse kuulutajat iga roheline lehe varjul, igalt lilledielt ja mardika pesast waatas ta talle vastu — kuninglikuna ja suurtsugusena, nagu igawese, mõetmata armastuse sümbol.

Armastus — jah, armastus oli kogu tema õpetus.

Armastus! Kui ilus see oleks, kui kõik inimesed ühteteist armastaksid!

Uga inimeste keskel walitsenud waen, tüli ja riid, kurjus igasugustes teiendites, jumala salgamine...

„Sina oled õpetaja, sinu kohus on seda parandada,“ ütles ta enesele. „Uga millega?“

„Armastusega!“ näis ümbrus ja ta enese süda kostwat.

„Armastusega — jah!“ kordas ta poolwaljusti. „Armastus on see, mis kõik võidab. Tarwis on armastusega õpetada, armastusega noomida — armastusega, mis südamest tuleb ja südamesse läheb. Ja sellejuures waja kõikide vastu ühesugune olla, kõiki ühtewiisi armastada: kõrget, kui madalat, rikast, kui wast, waenlast, kui sõpra. Siis kaoks tüli ja riid, kaoks waen ja jumalasalgamine; inimesed muutuksid üksteise vastu häaks ja —“

„Toorts — toorts, torrat — torrat,“ kolmas korraga mingisugune jorutaw heli kaunis lähedalt ja lihtlasi oli ka inimeste häälefi kuulda.

Õpetaja ehmatas weidi. Ta oli tähelepanemataalt üle heinamaa jõudnud ja seisfis nüüd aia ääres, mille taga küla noored löötsapilli muusika saatel oma wainupidu pidasid. Onnaks warjas teda tihe sarapuupõesastik pidustajate filmade eest. Esiteks mõtles ta kohe ümber pöörata ja tagasi minna, siis aga jäi ta jalg nagu pool tahtmataalt seisatama.

„Ah tühja!“ mõtles ta, „kuulatan õige weidi, kuidas minu koguduse noored oma waba aega wiidawad.“

Ettewaatlikult nihutas ta ennaft weel ligemale, nii et ta iga sõna, mis teiselpool räägiti, selgesti kuulda wõis.

„Mis te nii kangesti kistate,“ hoiatas keegi küllapoistest, „mõtelge, et Kerguniidi aia ääres olete — õpetaja wõib kuulda. Wõi armate, et see sihukese ilusa ilmaga toas istub?“

„Õpetajal kulub aeg taewataadiga harutades ära, mis tal meitega asja,“ lausus teine wastu.

„Jah, õpetajal on Jumal, meil jälle tants — igaühel oma ajawiide,“ lisas kolmas juurde.

„Tahate, ma jutustan teile jumalate ajalugu, kuidas nad fird ilmale sündisid ja mis neist edasi sai?“

Jüri harib pilli — eks jutusta.“

Ta õpetajale wäga tuttaw hää! hakkas kõnelema:

„See oli wäga, wäga wanal ajal, kui weel rahu maailmas walitses, sest et inimesed hää ja kurja wahet ei tundnud. Siis elasid jumalad maa

pääl inimeste seas. Aga inimesed ei tundnud neid, sest et nad nende seas elasid ja nende eneste sarnased olid.

Aga inimesi figines palju ja jumalatele ei meeldinud enam elu nende seas. Nad lendasid üles taewa ja hakkasid säält inimeste üle walitsema.

Inimesed aga elasid maapääl edasi ja ei pannud tähele, et jumalad ära läksid. Nad kaswatasid karja, harisid põldu ja tegid muud tööd.

Jumalad aga elasid taewas, nõudsid inimeste poolt austamist ja allasheitmist, aga ei saanud seda. Siis karistasid nad inimesi: lasksid rahet sadada, mis wilja põllul ära purustas, saatsid kiskjad loomad, kes karja ära murdsid, panid kõue müristama ja wälgu lööma ja läkitasid muid nuhtlusi rahwale kaela.

Inimesed ei teadnud, mis teha wõi kust abi otsida.

Nad nägid suuri ja wägewaid metselajaid ja hakkasid neid austama, aimasid päikese eluandwat jõudu ja teenisid teda, nägid kuud ja kumardasid tema ette. Sest nad uskusid nende wägewuse sisse, arwasid kõik hääd ja paha nende poolt tulewat ja pidasid neid jumalateks.

Nõnda ilmus wiimaks jumalate kumardamine."

Ja ta jutustas neile edasi, kuidas jumaluse-ust rahwaste juures järk järgult edenes ja ajajooksul omale ikka enam kindlama ja ühtlasema kuu wõttis. Ta seletas weel, kuidas praegune maailm, ristiusu Jumala kuulutajatega eesotsas, puhtast jumaluse-mõistest iga päewaga kaugemale taganeb ja uue jumaluse — kapitali — ees oma põlwi paenutab. *)

*) Autor wabandagu, et siin ja ka paljudes teistes kohtades „olude“ sunnil lühendusi ja muudatusi pidime tegema. Kirjastaja.

Ta kõneles suure pathosega ja oli ise aineft nii kaasa kistud, et kõik muu näis unustanud olevat.

Viimaks lõpetas kõneleja ja waatas ringi. Ta pilk libises uurides ühe kuulaja näolt teise näole ja otsis jäält seda huwi, mis ta kõne nendes loomulikult pidi äratama. Kuid tagajärg ei olnud sugugi rahuldaw. Minult paar terasemat poisfi olid teda tähele pannud, suurem hulk aga kõneles isekeskis — neile oli sarnane aine liig kuiv. Ja jällegi pidi ta enesele tunnistama, et ta üffi oli. —

Uga õpetaja?

Weri liikus tal kiiremini seesugust kõnet päält kuulates. Ta hiilis lähemale, et kõnelejat palest-palesse näha. Ja mis ta nägi?

See Jumala ja ta teenrite teotaja ei olnud keegi muu, kui Meisataguse kooliõpetaja, Karu Jaagu, ümbruskonna tähtsama palwemehe, poeg!

Nii siis sammub see noormees ikka wanu radu edasi . . . Ja ta oli ometi teda hoiatanud, oli ijege ähwardanud. Kõik asjata . . .

Kiirel sammul ruttas ta koju, leppimata wiha nooremehe wastu südamel.

„Armastus wõidab! Armastusega peab rahwa umbusu wastu wõitlema!“ harutas ta teel iseeneses.

„Uga mis sa niisugusele armastusega teed? Ja niisuguseid on nüüdsel ajal palju. Ei, sarnaste juures ei ole armastusega midagi pääle hakata, siin on waja hoopis teistsuguseid abinõusi tarwitada! . . .“

Dotamine on igaw, iseäranis weel siis, kui oodataw filmapilk ootajale mingi tähtsa eluküsimuse peab äralahendama.

Metsas põesa taga luuras noormees ja ootas, millal lõbutsejad lahkuwad. Iga vähem kui krabin pani ta südamel kiiremal tufsuma — nüüd ta tuleb! Aga igakord sai ta oma lootuses petetud.

Viimaks tuli ta ometi. Kiirelt ja tase, nagu waim, lippas ta edasi — kiritumõisa poole.

Äkitselt kargas noormees põesa tagant wälja. Tuleja ehmatas ja jäi seisatama.

„Noh, kuhu nii kiirelt, Leena!“ ja natuke oskamataalt hakkas noormees neiu käest kinni.

„Laske lahti!“

„Mul oli teile paar sõna ütelda.“

„Mäete, lai koit wäljas — mul on tiidus.“

„Pole wiga, jõuate minna küll. Opetaja läts alles natuke aja eest siit mööda ja puhkab wist praegu magusasti proua kaisus.“

„Mis te's tahate?“

Nooremehel oli raske pääle hakata. Ta waatas kõrwale, nagu otsiks ta loodusest abi.

Puude ladwad sofiistafid tase, nagu julgustades; ööpik lufkus trööstiwalt ja rohufirts röökis tiiraselt.

„Ma tahtsin küsida, Leena, millal pulmad teeme?“ tuli wiimaks nooremehel kaunis labaselt üle huulte. Ta kohkus isegi selle nii jõhkra armuawalduise üle.

„Mis pulmad?“

Mõlemad waikisid. Noormees hoidis neiu kätt pihus ja wiimasel ei tulnud mõttesegi seda ära tõmmata.

„Leena, ma tean, mis wastuse ja minule annad. Ära ütle seda wälja, ära ütle! Tead, ma tulin sellepärast siia, et sinu seltsis veel korra oma lapse-

põlwe päiwi üle elada, sinu pääle nõnda waadata, nagu siis, kui meie weel lambrised olime ja üheskoos karjas käisime. Ma tahaksin, et sa minule weel korra näosse sülgaksid, nagu sa seda lapselt tegid, ja siis seda jälle paitades andeks palusid. Näed, Leena, misjuguine imelik ma olen!”

Ja ta waatas neiuale laial, unistawal pilgul otja, just nõnda, nagu lapsed, kellel armastuse-tired weel tundmata, üksteisele otja waatawad.

„Ma tahaksin sind weel korra süles üle oja kanda, nagu ükskord — kas mäletad, Leena? Sa paneksid siis käed minu kaela ümber ja suruksid oma põse minu põse vastu. Siis hingaksin ma sinu hingeõhku omale süsle ja juudleksin sind, ja sina juudleksid mind vastu — just nõnda, nagu seekord.”

Noormees silmitses joowastanult neiu ilusat nägu, eluhimulisi filmi, ta tõuswat ja wajuwat kõrget rinda.

„Tule, Leena, tule! Sa mäletad ju küll, kui meie minewal kewadel siinsamas wiibisime, kuidas meie siis üksteise vastu olime? Sa armastad mind, ma tean seda. Tule, Leena, saa minu omaks! Ma unustan kõik, mis sinust halba räägitaakse ja kuigi see tõsi peaks olema — minu suust ei pea sa ilmasi etteheidet kuulma! Ma tahan sind hoida ja armastada, nagu oma kallimat warandust. Tule, noh!”

Noormees oli mütsti pääst ära wõtnud. Ta korralikkude joontega nägu awaldas julgust ja mehisust, tugew teha terwist ja jõudu; kogu ta olemus oli midagi meeldiwat ja lugupidamist äratawat — ühe sõnaga: ta kehastas kõiki neid omadusi, mida naiste-

rahwa luulelik hing mehe juures enesele paluseks ettekujutab.

Ja neiu?

Ta filmad olid pool kinni wajunud ja nägu kattis sügav puna. Ta sai aru, et see noormees just see on, keda ta süda oli igatsenud. Ta tundis, et see mees teda armastab, et sellega seltsis hää oleks elada. Ta annaks temale andeks, unustaks minewiku — ja nad oleksid õnnelikud. Ja siis . . .

Puud sofistatsid õrnalt, ööpik lahtutas lustilist piduüüsi, rohufirts mängis pilli ja sääsed sõelufid läbihegi pulmarantsu . . .

Noormees pigistas neiu kätt ikka tugewamini ja ta janunew pill ei lahtunud jelle näolt.

Neiu filmis läikijid korraga pisarad, ja wõidetult langes ta nooremehe kaisju. Noormees kumardas ja otfis ta huuli — palaw armastuse, pikk ühenduse muju . . .

Järsku kõlas läbi hommituse waituse wali räägu hää nii kurjalt ja manitsewalt, nagu ähwardaw hoiatus.

Neiu kõhtus, ärkas joowastusest, kiskus ennast nooremehe kaisust lahti ja põgenes.

„Zumalaga, Kusti! Ma ei wõi . . . Anna andeks! . . . Ära mõtle minuist halba!“ ja nagu tuuleõhk puude ladmus, oli ta kadunud.

Kusti seisis kaua uimaselt paigal. Weider oli see põgenemine tema meelest — nüüd, kus ta ennast õnnetipul uskus olemat. Üht teadis ta aga nüüd selgesti: see tüdruk oli temale kadunud. Midagi sügawas südamefopis hakkas jällegi närima ja

näpistama, ja mida rohkem ta näpistas, seda juuremaks valu läks.

Viimaks hakkas ta minema — sinna, kuhu jalad kandsid. Käies pörkas ta sagedasti vastu puid, nagu pime, oljad kriimustasid ta näo merisels ja ta nägi wälja, nagu joodik, kes peksa saanud. Siis langes ta wäsinult põeja alla niiske rohu pääle maha, heitles siin weel tükk aega oma waluga ja uinuis lõpuks raskesti magama. Ta magas kaua, kuni teda wiimaks põletawad päikesekiired äratasid. Argates ei teadnud ta sugugi, kus ta oli wõi kuidas ta siia oli sattunud. Kuid wähehaawal hakkasid mälestused üksteise järele tagasi tulema ja kurb tõsidus terwes oma juuruses lerkis uuesti ta ette. Ta liitmed walutasid, waim oli tühi, nagu pärast rasket purjusolekut — ta oli oma esimese armastuse joomastuse wälja maganud.

Kui raske on armastuses petetud saada! Ta oli tihti kuulnud, et teisi peteti, aga ta ei olnud uskunud, et teda ennast ka sama saatuse pidi tabama ja et see nii walus oli. Müüid jai ta sellest walust alles õiget aimu.

Ümbrust filmitsedes leidis ta ennast heinamaalt kiviaia äärest, kust suur küla-tee läbi käis. Seda teed mööda weeresid praegu haisewad sõnikukoormad põllu poole. Päike seisis juba kaunis kõrgel — wõis umbes kella 10 aeg olla.

Kusti pidas aru, kuidas ta siit tähelepanemataalt minema pääses, sest tal oli häbi ennast praegu teiste inimestele näidata. Teel oli kogu Paeküla rahwas liikumas — seda kandu minna polnud mõtetki. Teisele poole — aga jään on jälle lage soo, nähtakse

niisama. Muidu mõiks ka õhtuni oodata, aga kõht on tühi ja wanaema ootab kodus.

„Onnets nägi ta Karu Mihklit tühja sõnnikuwanfriga põllult tulewat. Ta waatas ringi: teisi küla-inimesi ei olnud praegu teel näha. Tarmis oli silmapilku tarwitada.

Pipsti oli ta Mihkli seljataga wanfril. See oli weidi tutastama jäänud ja ärkas nüüd wanfri põhjalaua kolina läbi, mida teise järsk hüpe sünnitas.

Tuttawa ilmunine peletas Mihklil une metsa. Ta imestas, kui selle kriimustatud nägu nägi.

„Noh, mis sa's lundid? Pole sa veel ööjel küll saanud?“

„Niisama.“

„Mis niisama! Ütle parem, kus sa öö ära wiitsid? Ja kes see oli, kellega lahingu löid?“

„Ei kellegiga.“

„Ära 'nd salga! Su nägu ju tunnistab, et katelnud oled?“

„Ei. Seda on wist piis palju oksad teind — kargasin nagu hull metsa mööda.“

Ja ta katsus oma kriimustatud nägu, ise selle juures haledalt ja pilkawalt naeratades.

Mihkli huwitus kaswas.

„Mis tondid sind siis taga ajasid, et aega poln'd ette waadata? Ja kus sa ööjel olid? Teiste poiste seas sind näha polnud.“

„Tampis in wanu radu.“

„Wanu radu? Ah joo, nüüd hakkas aimama. Tähendab, et ei edene?“

„Ei edene ja edeneks ka. On nii weider. Karudan, et asjad enam õiges korras pole.“

„Tõesti? Arwad ja, et tüdruk juba niikaugel on?”

„Wäga seda karda.”

„Oleks kõige hullem. Käigu siis põrgu!”

„Poised waitisid mõlemad. Mihkel nõotas hobust.

„Tead,” sõnas Rusti wähe aja pärast, „õpetaja läib niisama õõseti luusimas, nagu meiegi.”

„Rust ja seda kuulsid?”

„Mägin ise oma filmaga. Nagu oli, luurasin fogu õõ Leenat. Kuulsin, et ta kiigele oli läinud — noh, siis jäin Kõrwemetsa teekäänule ootama. Dotan sääl, ja äkisti kuulen nagu inimese jalaastumise häält. Mõtlen, et ega ta nii ruttu weel kiigelt tagasi tule. Aga sammude kabin tuleb ikka ligemale. Astun juba põesa warjult wälja, kui korraga näen — õpetaja! Aga küll ehmatas teine raijs ära. Ei tea, kus sihuke ka peaks õõsel käima?”

Mihkel ei näitanud Rusti wiimast küsimust tähelegi panewat; ta mõtles millegi muu pääle.

„Wõi nii!” pomises ta wiimaks rohkem iseene-
sele, kui seltsilisele. „Ta käis siis luuramas! Hm!
Ega minulgi siis nalja ole.”

„Mispärast?”

„Dlin ka kiigel.”

„Noh, mis jellest?”

„Sellest on . . . Aga olgu! Wõi Leenal teised lood-järjed! No, kus ta läheb, kui asi juba korra sedamoodi wedama hakkab.”

Siin oli rätsepa maja. Rusti hüppas wankeilt maha ja jättis jumalaga.

„Hääd päewa, Rusti! Ära kurwasta, külap leiad teise nugisfilma! Ei olnud see tüdruk sinu suguse

mehe väärt! Oli rumal, ei osanud oma õnne finni pidada — katjugu nüüd oma paremat!”

Paar nädalat pärast seda juhtumist lahkus kõõgitiidruk Leena kirikumõisast. Ta läks linna „patishafste“ juurde teenima ja reisis nendega ühes Saaremaalt ära.

9. Kui enam ei loodetud.

Uaasta on kirjeldatud sündmustest mööda. Jälle on kewade; jälle seesama sära, seesama hõbe ja kuld, seesama rõõm, hõiskamine, armastus — needjamad pulmad.

Karistusealgad olid oma tegewuse lõpetanud. Sõjawälja-kohtud harutasid veel mõnda üffikut mõistate riüüstamise protsessi.

Wabadus kütitas waadis, sest waadil oli nüüd raudne wiis pääl ja waljud walwajad juures. Muidu oli kõik wana wiisi. Inimesed olid endid wabadusepäewade purjusolekust wäljamaganud ja neil oli tundmus, nagu jessel, kes palawast saunaleilist tuleb. Ometi olid läbielatud ärewuseajad ka oma jagu kaju saatnud. Mitme waimuihu oli puhtam, film selgem; nad nägid nüüd ette ja taha, üles ja alla; nad nägid, mis sündinud oli, teadsid ka, mis sündima saab, kuid nii ruttu, üle-öö, sündida ei wõi.

Ka Paekülas liikus elu endistes roobastes. Et rahwas siin wabaduse päiwil „mõistlik“ oli olnud, siis oli ta ka karistusest puutumata jäänud. Wõib olla,

et see asjaolu oma jagu parunist olenes, kes mõistlik küllalt oli, et wahetorda külarahwaga mitte liig pinguli kiskuda.

Karu Jaak on oma usulikus ilmawaates kindlam kui kunagi, Mihkel omas niisama. Wiimane ei ole enam Meisatagusel fooliõpetajaks. Tema paendumatus ja iseäranis teatud kõne mõjusid selleks, et teda fooliõpetaja ametist ära heideti; ta wõis weel õnne tänada, et temaga midagi pahemat ei juhtunud. Kuid lahtilaskmist poleks tarwis olnudki, sest Mihkel ei suutnud isegi enam ametis püsida: kuni tiifikus oli ta terwise lõpulikult häwitanud. Tähelepanematalt oli ta tulnud, jalaja, nagu waritseja õnnetus.

Mihkel nägi ära, et ka tema pääsematalt sedasama teed peab minema, mida mitmed ametiwennad enne ees on läinud. Kuid ta süda oli rahutu, meel mõru: tal oli kahju elust lahkuda. Mispärast? — selle pääle ei suutnud ta enesele wastata. Küll ei olnud elu talle midagi andnud, mille järele kahetsust oleks wõinud tunda, aga siiski ei suutnud ta mõttega kuidagi leppida, et ta nüüd selle eluga jumalaga jätma peab.

Tal oli tundmus, nagu oleks tal weel midagi tarwilikku tegemata jäänud, nagu ei oleks tal eluga kõigiti arwed taja. Mis see midagi oli, seda ei suutnud ta enesele kuidagi ära seletada.

„Mis minuist tegemata jääb, teewad teised,“ mõtles ta.

Talle tuli unustamata sõbra Tammiste Kaarli surm meelde, kui rahulik see oli olnud. „Mul pole ilmaga ega ilmal minuga midagi wõlga — meie oleme taja,“ oli ta surmawoodil ütelnud.

Alga temal — mis oli temal eluga või elul temaga võlga?

Mihkel oli nüüd töövõimetu. Käre talu ja umbne, sumpunud toadht olid ta viimase termise-raasuteje rõõwinud. Ta oli nüüd isa juures armuleinva sööjaks. Ja isa oli mõistlik küllalt, et pojale midagi ette ei heitnud. Seda rohkem tegi ta aga nüüd poja juures armukulutuse tööd, et ta mitte patust pöõrmataalt ei sureks.

Boeg waikis enamasti jarnastel kordadel või tähendas, et olemat püüdnud ikka auvasti elada. Mõnikord tõusid temas siiski tahtlased mõtted elule: „Mis siis, kui sääspool hauda tõepoolest veel ein edasi kestab? Mis siis, kui see, millega siin hirmutatakse, tõesti olemas on?“

Sarnastel kordadel oli Mihkil tundmus, nagu surutsid kambri seinad ennast tema ümber kofku ja teeksid hingamisele takistust. Siis sammus ta wälja loodusesse, sellelt nõu küsima. Kewade tõi enesega haruldaselt sooje ilmafi kaasa, ja Mihkel võis lühikefi jalutuseläikufi lähemasje metsa teha. Siin istus ta sagedasti terwed päewad, waatles loodust ja mõtles järele, mis tal eluga või elul temaga võlga oli.

10. Arwed tafa.

Maltfa Mihkil oli ilus tütar Miina. Lobiseja isale täielik wastand: tagasihoidliku, weidi unistawa loomuga, kuid sellejuures palju kainem ja eluküpsen, kui teised tema ealised külatüdrukud. Ei olnud

kunagi kuulda, et Miina oleks juwel „hoonepääl“ magamas käinud või ööseid külalisi lambri-aknast sisse lasknud. Ta käis küll ka wahetewahel pühapäewa-õhtutel kiigel, aga oli teiste seas alati piiripidam ja mõdedukas. Poistel polnud lusti temaga „amiseerida“ või temale nilbeid, lähemõttelisi sõnu ütelda; ka ei pruukinud nad teda kunagi oma inetute laimujuttude märgilauaks, nagu mitme teise küllaneinga sündis. Ja kui Kaande Kustas oma kuukirja kirjutas, mis teatawatel öödel kufagil talu-wärawa jambas ilmus — muidugi jääl, kus nooremaid peres oli, — siis püündus Maltja piiga nimi alati teiste hulgas. See oli tunnistuseks, et ka külapoissid sellest neiuist lugu pidada oskavad, kes karst ja wooruslik on.

Teatavasti on rahwa seas arwamine walitsejemas, et kui inimest mingisugune raske õnnetus ees waritseb, siis süda jeda etteaimates rahutuks saab. Olgu, kuidas on, aga Maltja Miinal oli niisugune tundmus. Kui ta kufagil ükfinda wiibis, oli see kodus või väljas, ikka oli ta süda rihutu, nagu lapsel, kes mingi koerustüki kordasaatnud ja selle awalikuks tulekut kardab. Tal oli aine, nagu peaks ta elus mingisugune pööre sündima, mille eest ta hirmu tundis. Minult koht, kus ta süda weidi waigistust leidis, oli looduse süle — mets. Siin jaatis ta pea kõik pühapäewa õhtupoolikud mööda ja hingas täie rinnaga kofutawat metšaõhku sisse.

Oli üks kaunimatest pühapäewa õhtutest, mil kewade oma toredamas õitsejärgus seisis, kus looduse pidulust kõrgemale tipule oli jõudnud, sitikad wõidu lendasid ja oma ühetoonilist joru ajasid, sääsed suurtes parvedes läbisegi sõelustid ja oma winisewat laulu

laulsid. Oht oli täis kewadisi lõhnafi, mis were
fiiremalt woolama pani ja uinawa tundeilma äratas.

Maltsa neiu põgenes kodust, tahmaste ja umb-
sete seinte wahelt, kus ta fogu nädala oma järjest
kaswawa sisenise rahutusega oli heidelnud. Ta oli
otjustanud tiigele minna, aga arusaamata wõim-
kistus teda metša poole.

Umunesid kodused tööd, jalajane piinaw rahutus
— ununes fogu elu oma äripäewalikkusega. Ta tun-
dis looduse lõbujoowastusele kaasa ja see äratas
temas senini uinunud tundmused elule, mis emake-
loodus iga inimese rinda istutanud. Märkamatalt
awanes ta hing millegile, mida ta enesele äraseletada
ei suutnud. Ta tundis korraga wõitmata igatjust
kellegi järele, ja mingijugune jala hää! nagu hõistatas
talle, et ta igatjuse siht lähedal on.

Kätt südamet kohale surudes ja ringi waadates
küsis ta eneselt: „Kas ta juba siin ei ole? Kas ta
ei tule?“

Kes ta? — Jeda ta ei teadnud.

Kuid ometi: ta oli tulnud, oli siin — see
tundmata. Ta istus kiwi pääl, waatas temale janu-
newal pilgul otja, ja see pilk näis kutsuwat: „tule!“

Ja Miina läks ja istus nooremehe kõrwale
kiwi otja. Noormees wõttis ta käed oma pihku ja ta
wäsinud silmades säras kirjeldamata õnn.

„Miina, fina!“

„Niiskel!“

Ja rohkem mitte sõnagi. Noormees pani käe
ümber neiu piha, nad niiskufid teineteisele ikka lähe-
male ja sulafid wiimaks nagu üheks foguks kofku.
Waike, tumm armastus . . .

Nüüd said nad aru, miks nad fiia tulnud, mida otfinud ja igatsenud. Nüüd teadsid nad, mis õnn oli, aga aimasid ühtlasi ka õnnetuse ja walu suurust, mis selle selja taga waritjes.

Loodus, waiki nüüd sina — ja oled ju oma töö ära teinud! Teie, looduse lapsed, pidage pisut wahet oma lõbutsemise jahis! Waadake: teie suurem wend ja kõrgem õde armastawad teineteist! Nüüd on nende tund tulnud — ärge segage neid nende õnne maitsemises!

Eh! ei! Puhuge weel rohkem pilli, pidustage weel enam — see saab nende õnnetunnet ainult ülendama!

Õpik, lase oma kuninglik pidurwiis kõlada, rohufirts, helista pulma pilli edasi ja teie, tiiwustatud õhuelanikud, jätkake oma lustilist tantsu!

Ah, ja suur ja püha tundmus, ja igawese iluduse ja õnne sümbol — armastus! Sinus peitub suuremata elu, elu, mille pärast elada maksab. Kuid juhmid saatusliised juhtumised, mis küll mõnikord inimeste wastu häätahtlikud on, tilgutawad sagedasti sellesse puhtasse õnnearikassee surmawat lihwiti . . .

Kumal sitikas, kes sundis sind nii waljusti nooremehe kõrwa ääres porisema? Sa pime, kes kästis sind nii walustasti neiu põse wastu pörgata?

Õpik, nägid ja, kas nad kaelustasid? Rohufirts, panid ja tähele, kas nad teineteist suudlesid?

Jse nad seda ei mäleta.

Sitika pirin oli neid luuleilmaast elutõsidusele aratanud. Nooremehel jooksis külmavärin üle kõhna, haige keha. Neiu filmist purskasid pisarad: ta armjam oli ju parandamata haige!

Nüüd mõistis Mihkel, miks tal kahju oli olnud elust lahkuda. Kuid sellest filmapilgust saadik ei muretsenud Mihkel enam: ta leidis, et tal nüüd eluga arved tasa on.

„Lähme, Miina, — mul hakkab fiilm.“

Neiu nuttis trööstimatast.

„Ehk saad aga veel terveks?“

„Ei, Miina, ma pean surema.“

Need sõnad kõlasid rõõmsalt, nagu hõijates.

„Ära kurwasta!“ rääkis ta edasi. „Enne oli mul elust kahju lahkuda — surm oli mu meehest hirmus. Ma tundsin, et mul veel midagi puudus, aga mida nimelt, sellest ei saanud ma aru. Nüüd märkan ma, mis mul puudus, mis elul minuga wõlga oli: puhast, kõrget naise armastust — seda oli waja.“

Need pidid wist trööstijõnad olema, aga nad lõikasid neiu südamesse nagu nüri nuga. Noormees jattas nagu palawikus sõnides edasi:

„Ära nuta, ära niipalju kurwasta! Waata neid mulla ja rohuga finnikaswanud kiviwarefi fiin ümb-
ruses — need kõik on meie ejiwanemate hauad. Kes
wõib teada, millal ja misjugune tõbi nad surmale
suigutas? Kus on nende omaste filmapijarad, nende
südantlõhestaw nutuhääl? Miks meie neid ei näe
ega kuule? Ja miks need, kes fiin puhkawad, meid
liigutada ei suuda? Sellepärast, et terve ilm üks
suur surnuaed ja eluwäli on, kus surmaste elu ja
elust surm siginewad. Ka mina lähen sinna, kuhu
need ees on läinud, ja sina tuled kord järele — tule-
wase põlwele tallermaaks.“

Haiguse läbi äraturnatud ajud ei töötanud näh-
tawasti enam korralikult. Näis, nagu ei leiaks ta

enam ühtegi pehmemat sõna, millega kallima õrna südant trööstida.

Mihkel waitis ja Miina nuttis. Külmavärinad raputasid sagedasti haige nooremehe keha, mida armastawa neiu suurrätik soojendada ei suutnud.

Wiimaks tõusid nad üles ja hakkasid koju mine-ma. Nad sammusid pikkamisi ja waitides edasi. Mihkli nagu õhetas haiglasel punal ja ta huulte ümber liikus pehme lapselik naeratus; Miina nutune nagu oli surmukahwatu ja kujukas lootusetu meeleheitmiste. Küla lähedal jäid nad seijatama; siin läksid nende teed lahku.

Nooremehe filmades lõi weel korraks elusjõe loitma; ta wõttis neiu mõlemad käed pihku ja surus neid tuleselt — jäedawaks lahkumiseks.

„Ela hästi, Miina! Anna mulle andeks, et ma sinu eluteel offaks olen saanud! Sa oled mulle jeda annud, mis inimesele — ka surejale — kõige ülem on, ja ma ei juuda sind selle eest küllalt tänada. Weel kord: anna andeks! Üks palwe oleks mul weel — kas sa lubad jeda täita? Sa lähed ju muidugi warem wõi hiljem mehele, eks ole? Sest mõistmata oleks elusjal inimesel eluaeg ühe surnu järele turta—elawatele elu, surnutele muld! Mii, ja kui sa siis kord mehel oled ja sul lapsed tulewad, siis kõnele neile armastusest, niijugu-sest puhast ja pühast armastusest, nagu see meie wahel oli. Istuta nende südamesse tunnet, mis puhas, ilus ja kõrge on. Tõuta mulle jeda, siis wõin ma rahulikult surra!“

Neiu tõutas nooremehe soovide täita, ja nad lahkusid. See oli nende wiimane lahkumine. —

Mõni päew hiljem kanti Mihkel wiimasele puhkusele. Teda maeti nõnda, nagu jeda kristlik kottme nõuab.

11. Surnuaial.

See oli wiis aastat hiljem. Kewade oma lillelaenetega oli läinud ja mehilele juwile maad andnud. Wifat oli juba tublisti töötanud ja aas lehtas wärskest heinast; kuid wiljakõrs põllul ei olnud weel küllalt kollane.

Ma istusin ühel pühapäewa hommikul surnuaia kõrwalises nurgas ja unistasin. Wärske hommikuõht mõjus karastawalt erkude pääle ja teritas mõtteid. Mu pill libises üle armurikka ristide hulga, mis korralikult ridades seisis, nagu juhataja käsku ootew sõjawägi. Kui palju on neid siin ja kui palju on neist ajahammas juba häwitanud! Kui palju on üleüldse inimesesoo ilma tekkimisest saadik rahwast maailma-naistelawalt kadunud! Miljonid — ei, biljonid, sajad ja tuhanded biljonid. Ja siis räägitakse weel nende ülestõusmisest. Misjugu ne kergemeelne, lapsik usk!

Ma pigistasin filmad kiini ja mu wainu ette ilmufid tuhanded elust lahkunud tudisewad raugad, paremates eluaastates murdunud mehed, elujanulised, armastusele puhkenud õrnad neiud ja pääsufestena wihistawad lapjed. Nad tulid mulle lähemale ja meelitasid mind: „Tule meie seltsi, siin on sul hää! Heida endast see rumal, räpane ja kasuta elu; jaa wabaks ja puhtaks, nagu meie!“ Ja mulle näis, nagu oleksid need lahkunute kujud tõesti puhtamad ja auwäärilisemad, kui meie-aegne rahwapõlw. On see nii?

Mu mõtted pöördusid enese, tuttawate ja ümbruskonna rahwa elu pääle; ma otsisin jäält midagi puhast ja kõrget, aga ei leidnud: igal pältnäha puhasaatelisel püüdel, igal ligimisearmastuse ja häätegewa sihiga algatusel leidus terasemal waatlemisel must omakasupüüde märk otša ees. Aga kas wanasti teifiti oli? Selle kohta annab ajalugu, mis metsikusest ja werest nõretab, wäga selge wastuse. Aga kus on siis tõsine inimese hinge suurus ja puhtus? Tuleb wälja, et jeda tegelikus elus üleüldse olemas ei ole; ta liigub ainult ettekujutuses, on idee, mis weel tehastust ei ole leidnud.

Mu mõtete käiku segas lähenew naisterahwa riiete kahin. Ma pöörafin ennaft hinnapoole, kust kahin kostis, ja olin üllatatud: läheneja oli teisest kihelkonna serwast pärit neiu, Maltia Miina.

Mis otsib see nii warasel tunnil siit? Ja mis asi sundis teda nii pika maa tagant ükfinda ja jala jurnuaiale tulema? mõtlesin ma.

Ta kandis lihtsat musta ülikonda ja ta nägu oli wäga lahjaks ning kahwatuks jäenud, nagu inimesel, kes pikali ja raske töö läbi on põdenud. Neiu oli nii oma mõtetesse süwenenud, et mind tähelegi ei pannud. Kiiresti sammus ta minust mööda ja peatas mõni süld eemal ühe haua juures, mida kõrge kiviist risti ehtis. Haud ise oli üleni lilledega kaetud ja pää otšas kaswasid faks noort kuuske.

Neiu lastis haua kõrwale põlwili ja pani käe nagu kallistades ümber risti, aga wõttis ta kohe jälle ära, sest risti oli jääkül. Siis kumardas ta ennaft haua kohale ja nüüd pääsis rohke pisarate=wool wallali, nagu weeoja, kui ta palju eest lõhkunud. Wahete=

wahel kostis wali nuufsumine ja kogu neiu õrn keha wabises ägedalt, nagu palawikus. Wiimaks jäi nutt waikjemaks, ja ma kuulsin järgmisi warijewal häälel ja katkestatult wäljaräägitud sõnu:

„Ära pahanda, armsam, et ma sinu wastu truudust murren! . . . Sa ise ju andsid minule seda nõu. . . . ja ütlesid: elawatele elu, surnutele mulb! . . . Ma lähen Rannu Kustile, sinu sõbrale. . . ta on ju nii häa ja. . . nii õnnetu. . . Ja mina. . . mina olen ka õnnetu. . . Ma lähen küll temale. . . aga mu puhtam, mu püham tundmus jäeb sinu päralt! . . . Ära kardada, et ma sinu wiimase tahtmise uuustan! . . . Küll ma räägin oma lastele sinust ja meie armastusest; küll ma pean sind meeles, Mihkel! . . . Aga mehele ma ikka pean minema. . . wanemad sunniwad ja ma ei suuda nendele kauemini wastu seista. . . Sa lubad ju, Mihkel?“

Ta näis wastust ootawat.

Haud waikis, lilled ei kõnelenud, külm tiwiriist seisis osawõtmataalt, nagu wahisoldat. Aga pehme, waewalt tuntaw tuuleõhk, mis nagu tasane hingetõmbus läbi furnuaia käis ja puulehed fergelt liifuma pani, jostistas midagi õige taja ja saladuslikelt.

Neiu pööris minekule — külap ta wist wastuse sai.

L õ p p.

Paar esitatavat trükiwiga:

32 lhf., 2 rida alt: kõne, peab olema:
arwamine;

37 " 15 ja 16 " ülewalt: eraomaduse, peab
olema: eraomanduse.

